

שלא נשית יד בין לווה למלווה בריבית

(מצוות לא תעשה ס"ח - פרשת משפטים)

שלא נתעסק במלות רבית בין הלוה והמלוה. כלומר, שלא נעשה להם ערבות, ולא נעיד אליהם, ולא נכתב ביניהם שטר שיש בו הזכרת רבית. שנאמר (שמות כג, כד): "לא תשימון עליו נשף", ובא הפרוש במציעא (ע"ה, ט) שהלאו הזה נאמר על המתעסקים בענין, כגון ערב ועדים וסופר. ושם נאמר גם כן, שהמלוה נכלל עמהם בלאו זה, מלבד הלאוין האחרים שמיוחדין בו. וכ"ל הענין שאמר אביי שם, שהמלוה עובר על ששה לאוין והלוה בשנים והמתעסקין באחד. **משרשי המצוה**: כי האל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרךם, לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו, עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של רבית, וידוע הדבר, ומפני זה נקרא נשף. ובהמנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים, ימנעו בני אדם ממנו. **ויתר פרטיה מבארים במציעא (סז).**

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

והעובר על זה ונעשה סופר או ערב או עד במלוה - עבר על לאו זה. אבל אין לוקין עליו, שאפלו המלוה אינו במלקות, שהרי נתן להשבון, ואינו בדין דהגוי דאחו מחמתה יתחייבו במלקות.

א. מצוות לא תעשה שלא להתעסק בהלוואה בריבית שבין הלווה לבין המלווה

1. הגדרת המצווה

"שלא נתעסק במלוות ריבית בין הלווה והמלווה, כלומר, שלא נעשה להם ערבות ולא נעיד אליהם ולא נכתוב ביניהם שטר שיש בו הזכרת ריבית".
(ספר החינוך)

הסבר - במקרה שאדם עובר על איסור מהתורה, ומלווה בריבית לאדם אחר שהסכים לכך, ולכן שניהם חוטאים, בכל זאת אסור לשום אדם אחר להתעסק בהלוואה זו שביניהם.

(**ובאופן מעשי**: 1) אסור להיות ערב [=לתת ערבות].

(2) אסור להיות עד בהלוואה הזו שבריבית.

(3) אסור לכתוב את שטר החוב של הלואה זו המזכירה את הריבית.

2 המקור למצווה

"שנאמר: "לא תשימון עליו נשך [פרשת משפטים], ובא הפרוש במציעא^[1] שהלאו הזה נאמר על המתעסקים בעניין, כגון, ערב, עדים וסופר".
(ספר החינוך)

הסבר: ערב הוא האדם הנותן ערבות על ההלואה, וחוטם עליה שישלם את ההלואה והריבית, במקרה שהלווה לא ישלם.

עדים 2 האנשים החותמים על שטר ההלואה שבין הלווה ולמלווה, וכשיש ריבית, אסור להם להעיד ולחתום מהתורה.

סופר - הוא הכותב את שטר ההלואה לפי התנאים, וכשיש ריבית אסור לו מהתורה לכתוב שטר כזה.

3 כמה לאווין עובר כל אדם שמתעסק בהלוואה בריבית?

המלווה: מי שמלווה כסף בריבית, עובר על 6 לאווין מהתורה, ובכלל הלאו הזה של "לא תשימון עליו נשך".

הלווה: המקבל את ההלואה בריבית עובר על 2 לאווין מהתורה, כולל הלאו הזה.

המתעסק בה הערב, העד, והסופר: כל אדם שמתתף בהלוואה זו בריבית באחד מהאופנים הללו, עובר על לאו אחד מהתורה, והוא: "לא תשימון עליו נשך".

ב) שורשי המצווה [טעם ויסודות המצווה]

"כי הא-ל הטוב חפץ ביישוב עמו אשר בחר, ועל כן ציווה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של ריבית. וידוע הדבר, ומפני זה נקרא "נשך", ובהמנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים ימנעו בני אדם ממנו".
(ספר החינוך)

הסבר: הלוואה בריבית היא נושכת, כלומר מחסלת את כל רכושו [= "חיל"] של הלווה, כי הוא צריך לשלם יותר ממה שקיבל, ולכן הוא נאלץ למכור את חפציו וביתו וכל מה שיש לו, אפילו בלי שהוא מרגיש בכך. לכן ה' ציווה גם על המלווה והלווה, וגם על כל אדם אחר שלא יתעסקו כלל בהלוואה בריבית, כדי למנוע את האסון הזה, שאדם יכול לגרום לחברו, ובכך נעזור איש לרעהו, ונבנה ונקיים את כל בני עמנו, כעם הנבחר של ה', השומרים את מצוותיו.

[1] בבא מציעא, דף ע"ה ע"ב.

ג. זמן ומקום המצווה

- 1) מצוות לא תעשה שלא להתעסק בהלוואה בריבית חייבים בה בכל מקום ובכל זמן.
- 2) חייבים בה גברים ונשים.
- 3) העונש העובר על לאו זה, כגון, שאדם היה סופר או ערב או עד בהלוואה בריבית, ביטל לאו מהתורה.
אולם לא חייב מלקות, גם המלווה לא חייב מלקות, משום שניתן להישבון כלומר, אפשר להחזיר את הריבית, ובכך לתקן את איסור הלאו. ולכן, גם כל מי שהתעסק בהלוואה בריבית בגלל המלווה, לא חייב מלקות.

שאלות לחזרה

- 1) מה ההבדל בין האיסור להלוות בריבית לבין האיסור להתעסק בהלוואה בריבית?
- 2) מי הם העוברים על הלאו שלא תשימון עליו נשך? ומדוע דווקא הם?
- 3) מדוע לדעתך המלווה והלווה עוברים על יותר לאווין מאשר המתעסק בהלוואה בריבית?
- 4) איך הערב, העדים והסופר גורמים ל"נשך" ולהרס הלוואה בריבית?
- 5) מדוע המתעסק בהלוואה בריבית אינו חייב מלקות?

שלא להלוות בריבית לישראל

(מצוות לא תעשה שמ"ג - פרשת בהר סיני)

שלא להלוות ברבית לישראל, שנאמר (ויקרא כה, לו): "את כספך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך". ואין אלו שני לאוין, שהרבית הוא הנשך והנשך הוא הרבית, וכמו שאמרו ז"ל במציעא (ט, ט): אי אתה מוצא נשך בלא רבית ולא רבית בלא נשך, ולמה חלקם הכתוב? כלומר, למה חלקם ולא כתב 'את כספך ואכלך לא תתן לו בנשך'? לעבר עליו בשני לאוין. כלומר, להרבות האזהרות עליו.

זוה הענין הוא ממה שאמרתי למעלה (מטה טו), כי התורה תכפל האזהרות לפעמים על מה שחפץ האל להרחיקנו ממנו הרבה. ואפשר שנאמר בזה פעין מה שאמרו ז"ל בענינים אחרים (נכוח לו, ג ועוד): דברה תורה כלשון בני אדם. וכמו כן תמיד התורה התראות במה שיש עלינו להזהר בו מאד, כדרך בני אדם בהזהירם זה את זה בדבר חמור. יכפלו תנאים וירבו דבריהם על הדבר, כדי שיהא המזור נזכר וזריו על הענין על כל פנים. ואם אמנם פי ראוי האדם להזהר בדבר השם עד מאד ואף כי ישמע דברו ברמז קטן - כל זה מחסדיו הרבים על ברוחיו, שפכל להם האזהרות פעמים רבים בקצת מקומות 'באשר ייסר איש את בנו' (דברים מ, ה). על כן נודה לשמו הגדול סלה ברב הטובות אשר גמלנו ברוך הוא.

משרשי המצוה: כתבתי באזהרת ערב ועדים וסופר שלא יתעסקו במלות רבית בכסף תלוה ב' (מטה סט), וקחנו משם.

מדיני המצוה: כגון החלוקים שלמדונו ז"ל באזהרה זו. שאמרו, שיש רבית שהוא אסור מן התורה, וזהו שנקרא לרביתינו ז"ל (נ"מ סא, ג) רבית קצוצה. ויש רבית שהוא למטה ממנו, והוא אסור מדרבנן, וקראוהו ז"ל (טס) אבק רבית. ויש רבית אחרת שהוא למטה משני אלו הראשונים, והוא מן הזין מתר, לפי שהוא רחוק הרבה מן רבית האסור מן התורה עד שאין לגזר עליו כלל, אבל חכמים החמירו בענין - בראותם החמור שהחמירה התורה ורב האזהרות בדבר הרבית - ואסרוהו, כדי שלא יערימו בני אדם לטל רבית, לא מפני דבר אחר.

ואלו הן שלשה מיני הרבית שאמרנו: רבית האסור דבר תורה הוא כל מי שאומר לחברו: הלויני מנה ואתן לך ממנו פרוטה בכל יום או שלשים פרוטות בחדש או פחות או יתר עד שאפרענו לך; וכן כשאמר לו: הלויני מאה דינרין במאה ועשרים לשנה; וכן המלוה לחברו מעות ומשכן לו בהן בית או חצר,

שיחזיק בהם ויקח הפרות עד שיחזיר לו מעותיו, מבלי שינכה לו פלום מן ההלוואה – זהו רבית קצוצה האסור מן התורה. ודרך פלל אמרו ז"ל (טס סג, ב): כל אגר נטר לי אסור מן התורה. והוא, שבא מיד לזה למלוה.

זהו הרבית האסור דבר תורה, ועליו יאמרו ז"ל (טס סא, ג): רבית קצוצה יוצאה בדינין. כלומר, שבית דין יורדין לנכסי המלוה ומוציאין ממנו, כמו בגזלות וחבלות. יש מן המפרשים שפרשו 'יוצאה בדינין' לענין כפייה. כלומר, שפופין בית דין את המלוה להחזירה בשוטים, כמו שעושין לכל מי שיאמר שלא יעשה מצות עשה. כל שאר הרביות שאפשר לקבל חוץ מאלו שאמרנו, הן נקראין רבית דרבנן, ונקראין אבק רבית, ואינה יוצאה בדינין, ואסרום חכמים משום גזרה שלא יבוא האדם לידי רבית דאורייתא.

ומהם: פגון מה שאמרו ז"ל (טס ע, ג), שאין מקבלין צאן ברזל מישראל. פרוש 'צאן ברזל': המקבל ממון מישראל על תנאי שיהיה הקרן קימת לבעל הממון על המקבל ויטל חלקו ברוח. וכן אין פוסקין על הפרות עד שיצא השער, אבל יצא השער – פוסקין; אף על פי שאין לזה יש לזה (טס עג, ג). ובמה דברים אמורים שאין פוסקין לעולם עד שיצא השער, בשלא היה לו פלום מאותו המין שפסק עליו; אבל היה לו ממנו פלום – פוסק עליו אף על פי שלא יצא השער עדין. ואף על פי שלא היה לו ממנו אלא סאה אחת – פוסק עליו כמה סאין, שהלכה כשמואל דאמר הכי בגמרא.

זה שאנו אומרים שצריך שיהיה לו מאותו המין, יש מן המפרשים שאמרו: דוקא מאותו המין ממש צריך שיהיה לו, שאם הוא פוסק על חטין חדשות – לא יפסק אליו אם היו לו חטים ישנות, אלא כעין אותו המין ממש שפוסק עליו צריך שיהיה לו. ויש מהם שאמרו, שאין חלוק בין חדש לישן, דכל שיש לו מאותו המין – מתר. ומכל מקום אם היה לו מאותו המין, אף על פי שהוא מחסר מלאכה אחת או שתיים – פוסק עמו עליו; אבל אם היה מחסר שלשה מלאכות – אינו פוסק, דבין שמחסר שלשה מלאכות הרי זה כמי שאין לו מאותו המין פלום. ובגמרא פרק אי זהו נשף (נ"ג עה, ב) בא הבאור בארבה בחלוק מלאכות אלו בחטים, וכן בכלי יוצר ובדברים אחרים.

וכן מענין המצוה: מה שאסרו (טס סו, ג) להלוות על הקרקע מעות ולהתנות עם הלוח: אם לא תחזיר לי המעות מכאן ועד יום פלוני, תהא הקרקע שלי. לפי שהקנין הזה אינו מועיל, מפני שהוא אסמכתא. כלומר, שדעתו של אדם היתה סומכת בכך – כלומר, שיחזיר המעות – בשעת המעשה, ולא השיגה ידו להשלים הדבר, וכעין אנס הוא. וכל כי האי גוונא יש לחש באכילת הפרות משום רבית.

והרבה דרכים נאמרו בגמרא באסמכתא, בענין רבית ובענינים אחרים. ודרך כלל למדני רבי ישמרהו אל בענין דיני האסמכתא, שכל שיחנה האדם עם חברו דרך קנס, כלומר: אם לא יהיה פן, יענש במקומו פן וכן – זה יקרא אסמכתא, ועל זה יאמרו ז"ל (סו), דאסמכתא לא קניא. ובלשון אחרת אמרוהו ז"ל גם פן (סו): כל 'דאי' לא קני. אבל כל תנאי שיחנה האדם עם חברו ויאמר: אם אתה תעשה פן, אף אני אעשה פן וכן, פדרך בני אדם שמתנין בלשון זה – אין זה בכלל אסמכתא כלל חלילה. שאם פן, איך נמצא ידו ורגליו על כל תנאי בני אדם זה עם זה, שכלם בלשון 'אם' הם, דאי אפשר בלאו הכי. ועוד, בכל התנאים הנזכרים בענין גטין וקדושין, שכלן בלשון 'אם', מה נאמר בהן. אלא ודאי טעם נכון מה שכתבנו, שלא נאמר אסמכתא לא קניא אלא במה שיחנו בני אדם זה עם זה דרך קנס, כגון: אם לא פרעתיך עד יום פלוני, תהא השדה שלך או המשכון אי זה שיהיה, וכל פיוצא בזה; אבל לא בכל שאר התנאים רבים שמתנים בני אדם, כגון: אם תלך למקום פלוני, אפן לך פן וכן, או: אם תעשה בשבילי ענין פלוני, אפן לך מאתים זה, וכל פיוצא בזה. והבן זה בני ותן לבך עליו, כי בזה תסיר מבין עיניך ענין גדול בדברי הגמרא במקומות הרבה.

וכמו כן אמרו ז"ל (סו עה, ג) שהוא אבק רבית ואסור מדרבנן, רבית מקדמת ורבית מאחרת. פיצד? נתן עיניו ללוות ממנו, והיה משלח לו סבלונות בשביל שילוהו – זהו רבית מקדמת; לזה ממנו והחזיר לו מעותיו, ואחר כך שלח לו סבלונות בשביל מעותיו שהיו בטלין אצלו – זהו רבית מאחרת.

וכן אמרו קצת מן המפרשים, שהמלוה מעות לחברו על מקום שפרותיו מצויין לו תדיר, כגון חצר ומרחץ וחנוות: בלא נכפי – הרי זה רבית קצוצה, ובכפוי – הרי זה אבק רבית. אבל המלוה מעות בלא נכפי על מקום שאין פרותיו מצויין תדיר, כגון שדה וכרם, שאין פרותיו מצויין כי פעמים בהם ההוצאה מרבה על השכח – הרי זה אבק רבית, ובכפוי – הרי זה מתר. ומהם שאמרו, שאפלו בשדה וכרם ובכפוי אסרוהו חכמים ז"ל, ולא מצאו משכונה מתרת אלא משכנתא דסורא, שהיו כותבין: במשלם שניא אלין תפוק ארעא דא בלא כסף. והאמת, לפי הנראה מדברי הגמרא לרבותי ישמרם אל עם הפרושים הטובים, שכל משכונה בכפוי – בין בית דירה ומרחץ, שפרותיהם מצויין, וכל שכן שדה וכרם – הכל בכפוי מתר. וכן נהגו בארצנו על פיהם. והחושש לדברי גאוני עולם שהחמירו בדבר, יתברך מן השמים.

ואי זהו הרבית האחרת שאמרנו למעלה שאסרו ז"ל משום הערמת רבית?
 כגון שאמר אדם לחברו: הלוני מנה, ואמר לו: מנה אין לי, חטים במנה יש לי;
 ונתן לו חטים במנה, וחזר וילקחן ממנו בתשעים – זה בודאי היה מן הדין מתר,
 אלא שאסרוהו חכמים מפני הערמת רבית; שהרי דבר זה נראה הוא פרבית,
 שזה נתן תשעים דינרין ולקח מאה. אבל אם עבר ועשה כן – מוציא ממנו כל
 המאה, שאפלו אבק רבית אין כאן, אלא משום גדר הוא שהחמירו חכמים
 בדבר. וכן מי שהיתה שדה ממשכנת בידו – לא יחזר וישפך אותה לבעל
 השדה, מפני הערמת רבית. וכיוצא בעניינים אלו, כמו שבא בגמרא (שם סט, ב).

ואף על פי שדברים אלו אסרו משום הערמת רבית, יש דברים אחרים שהן
 כעין רבית ממש והתירו אותן חכמים, שלא ראו לחש בהן ולגזור כלל. וזהו
 שהתירו שימכר אדם חובו בפחות. והתירו גם כן שיתן אדם לחברו דינר,
 שיאמר לישראל אחר שילווה מנה. ודרך כלל אמרו ז"ל (שם סט, ג), שלא אסרה
 תורה אלא רבית הבאה מיד לווה למלוה. והענין הוא, לפי שהתורה תבחר ברב
 לעולם ותניח הפרטים, על כן תזהיר ללוה ומלוה כי כן דרכו של עולם. ואף על
 פי שאמרו כן והוא האמת, ראוי לכל בעל נפש להתרחק מכל ענין שיש בו
 הערמת רבית בכל פחו. וכל המחזר ומבקש צדדים לטל רבית מישראל – סופו
 מחרושש; וכמו שאמרו ז"ל (שם עט, ב), שכל העוסק ברבית – מתמוטט. גם אמרו
 (שם ע"ג, ג), שפרוטה של רבית גורמת לו לאדם לאבד כמה אוצרות של ממון.
 ויתר רבי פרטי המצוה – בבבא מציעא פרק אי זהו נשף.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

ועובר על זה והלוה ברבית האסור מן התורה – עבר על לאו, ומוציאין אותו
 ממנו בדינין. שיודין בית דין לנכסיו פדרך שיודין לנכסים בגזלו או
 בנזקיו, פדעת קצת המפרשים; או מוציאין אותו ממנו דרך פפיה פדרך שפופין
 לישראל שלא רצה לקיים מצות עשה, פדעת קצת מרפותינו ישמרם אל. ואם
 הלוה ברבית האסור מדבריהם, שהוא הנקרא אבק רבית – עבר על לאו דרבנן.
 ואין רבית זו יוצאה בדינין, אבל אם תפש הלוה מן המלוה בכרי אותו רבית –
 אין מוציאין מידו. ואם עבר והלוה ברבית שאסרו ז"ל מפני הערמת רבית לבד
 – אין צריך לומר שאין מוציאין אותו מן המלוה אם לקחו, שאפלו מן הלוה
 מוציאין אותו ונותנין אותו למלוה, מכיון שעברו והתנו ביניהם בכף. דמכיון
 שלא החמירו ז"ל בדבר אלא משום הערמת רבית לא תששו בדבר, בדיעבד
 נקרא, מכיון שנתקיימו הדברים בין מלוה ללוה.

א. מצוות לא תעשה שלא להלוות הלוואה בריבית ליהודי

1. הגדרת המצווה

"לא להלוות בריבית לישראל שהריבית הוא הנשך, והנשך הוא הריבית".
(ספר החינוך)

2. המקור למצווה

"שנאמר: "את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך" [פרשת בהר סיני] ואין אלו שני לאווין וכמו שאמרו חז"ל^[1]: אי אתה מוצא נשך בלא ריבית ולא ריבית בלא נשך".
(ספר החינוך)

שאלה: *שאלה: שא לא בצל ספר החינוך, מדוע התורה כתבה שני לאווין (בריבית: 1) "את כספך לא תתן לו בנשך" [=בריבית], (2) "ובמרבית [=בריבית] לא תתן אכלך". התורה יכלה לכתוב לא אחד: את כספך ואכלך לא תתן לו בנשך, שהרי לא מננה את הריבית [=הנשך] היא כספך או במלון, שניהם אסורים מהתורה?*

תשובה א': התורה רוצה להרחיק אותנו לגמרי מאיסור ריבית, לכן כתבה שני לאווין [=אזהרות], כך שמי שעובר על איסור זה עובר בעצם על שני לאווין [2].
[=אזהרות], ולכן יש חומרה ואיסור מיוחד נוסף בריבית.

תשובה ב': "דיברה תורה כלשון בני אדם".^[3] התורה לפעמים מתרה ומזהירה בדבר מסויים, כמו שבני אדם רגילים להזהיר בדבר חמור, וחוזרים וכופלים את דבריהם.

שאלה: *ומה הצורך בכל כך הרבה אזהרות, הרי ה' אמר חייבים לקיים?*

תשובה:

"ואם אמנם כי ראוי האדם להזהר בדבר ה' עד מאוד ואף כי [=אפילו] ישמע דברו ברמז קטן, עם כל זה מחסדיו הרבים על בריותיו, כפל להם האזהרות [=הלאווין] פעמים רבות בקצב מקומות כאשר ייסר איש את בנו. על כן נודה לשמו הגדול סלה ברוב הטובות אשר גמלנו ברוך הוא".
(ספר החינוך)

[1] בבא מציעא, דף ס' ע"ב.

[2] כמו שכתוב בספר החינוך, מצוות עשיית דין בין לוקח ומוכר, ס"י של"ו.

[3] ברכות, דף ל"א ע"ב.

הסבר: בעצם, באזהרות הרבות שה' נתן לנו, הוא מראה לנו את חובתנו וחסדו, כמו שאבא מראה לבנו, הרוצה בטובתו שלא יכשל בכלל, ולכן חוזר ואומר לו את הציווי מספר פעמים.

ב. שורשי המצווה [הטעם והיסודות של המצווה]

[שורשי המצווה העתקנו ממצוות שלא נשית יד בין לווה למלווה בריבית, ס"י ס"ח].

"כי הא-ל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צווה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל [=רכוש] חבירו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב".
(ספר החינוך)

הסבר: הריבית "נושכת" את האדם עוד ועוד, ולבסוף, המלווה בולע את הרכוש כולו של הלווה, המפסיד את כל ממונו בתשלומי הריבית מבלי אפילו שמרגיש זאת בעצמו.

ג. דיני המצווה

1 ריבית האסורה מהתורה נקראת: ריבית קצוצה, והיא, כל ריבית שלוקחים בכסף, בפירות, בסחורה וכדומה, כתוספת על סכום ההלוואה שסיכם המלווה מראש, שהלווה יתן לו בנוסף להחזרת ההלוואה, וזו ריבית קצוצה.

[4] כללית: התורה אסרה ריבית שעוברת מיד הלווה ליד המלווה בלבד.

כלל אמרו חז"ל באיסור ריבית מן התורה:

[5] כל אגר נטר [=שמור = המתן] לי אסור מן התורה משום ריבית.

כלומר, כל שכר, תשלום, הנאה השווה כסף [יותר מפרוטה] שהלווה נותן למלווה תמורת ההלוואה שנתן לו, ושהמלווה ימתין [=ישמור לעצמו] זמן מסויים ללווה עד שיוכל להחזיר לו אותה, וריבית זו מועברת מיד הלווה ליד המלווה, היא ריבית קצוצה האסורה מהתורה.

לדוגמא:

(א) המלווה אומר אני אלווה לך 100 ש"ח ואתה תשלום לי עוד פרוטה או שקל או יותר על כל יום או שבוע או חודש שישארו אצלך ה- 100 ש"ח, בסוף הזמן תחזיר לי גם את ה- 100 ש"ח. זו ריבית קצוצה.

(ב) מלווה נתן ללווה 100 ש"ח לשנה, ואחרי שנה מחזיר הלווה 120 ש"ח או 110 ש"ח או 130 ש"ח. זו ריבית קצוצה.

(ג) מלווה לחברו כסף [פרוטה או יותר] או שווה כסף, והלווה מישכן למלווה ונתן לו להשתמש בבית או בחצר או בכל רכוש אחר, או לאכול פירות משדה, או שישכיר אותם לאחרים ויקבל תמורתם כסף, או בכל צורה שהמלווה מרוויח או נהנה מהם [ביותר משווה פרוטה], ובסוף הזמן הלווה מחזיר לו גם את מלוא

[4] בבא מציעא, דף ס"ט ע"ב.

[5] בבא מציעא, דף ס"ג ע"ב.

סכום ההלוואה, בלא להפחית כלום תמורת השימוש ברכוש שלו, זו ריבית קצוצה ואסורה מן התורה.

ריבית זו קרויה בהלכה: המלווה אוכל פירות, כלומר, המלווה נהנה מרכוש הלווה בנוסף להלוואה שיחזיר לו.

(2) ריבית קצוצה יוצאה בדיינים. שני פירושים:

פירוש א': בית הדין מוציאים את הריבית מהרכוש של המלווה בעל כורחו ומחזירים אותה ללווה, משום שהיא כמו גזילה או חבלה שחייב לשלם לו אותה.

פירוש ב': ויש שאומרים, שבת הדין מוציאים את הריבית מהמלווה בכפייה, אפילו אם צריך להלקות אותו, עד שישלם אותה ללווה בחזרה, כמו בכל לאו - מצוות לא תעשה, שאדם לא רוצה לקיים, בית הדין יכול להלקות אותו.

(3) ריבית דרבנן = אבק ריבית

שאר סוגי המקרים של הריבית הן אסורים מדרבנן, ולכן נקראים אבק ריבית, בגלל שדומים למקרה הריבית האסורים מהתורה. חז"ל גזרו על כך, כדי שלא יבואו לעבור על ריבית מדאורייתא [=מהתורה].

(4) אבק ריבית ריבית דרבנן אי אפשר לתבוע אותה בחזרה מהמלווה בבית דין, והדיינים לא יכולים לכפות עליו להחזירה ללווה.

(5) דוגמאות של ריבית מדרבנן:

(א) בקרן צאן ברזל מישראל [6] דהיינו, שהמלווה נותן סכום קרן ללווה לעשות בו כרצונו, בתנאי, שאם הלווה יקבל רווחים מקרן זו הוא מתחייב לתת חלק מהרווחים למלווה, ואם הלווה מפסיד הוא חייב להחזיר את הקרן במלואה למלווה. לכן נקראת קרן צאן ברזל, שהיא תמיד משולמת בחזרה במלואה, כמו ברזל שאינו משתנה.

לכן תמיד המלווה לא יפסיד, ויכול להרוויח, ואילו הלווה עשוי להפסיד כסף בנוסף לקרן או להרוויח. מצב זה דומה לכעין ריבית, שהמלווה מקבל את הכסף שלו בחזרה, ולפעמים בתוספת רווחים.

(ב) לא יצא השער [=פרסום המחיר בשוק] של הפירות:

אסור מדרבנן לשלם מראש על קניית פירות במחיר מסויים, והקונה יקבל את הפירות יותר מאוחר, כאשר עדיין לא יצא [=התפרסם] השער [=המחיר בשוק] של הפירות הללו.

הסיבה: שאם השער [=המחיר] של הפירות שיתפרסם יותר מאוחר יהיה יותר גבוה, אזי המוכר יצטרך לתת לקונה פירות ששוות כיום יותר מהמחיר ששולם לו, והרי בינתיים הכסף שקיבל המוכר היו כהלוואה בידו עד שיתן את הפירות, ועכשיו כשהקונה יקבל פירות הוא יקבל יותר בשווי כסף מהסכום שקיבל, וזה אבק ריבית.

(ג) המקרים שמותר או אסור לשלם על פירות מראש, ולקבלו יותר מאוחר

המקרה	לא יצא השער	יצא השער
1. אין למוכר את סוג הפירות הללו בכלל.	אסור מדרבנן לשלם על פירות אלו מראש, משום אבק ריבית.	מותר לשלם מראש על פירות אלו, אפילו שעדיין הקונה לא מקבל אותן, משום שהמוכר יכול להשיג אותם מסוחר אחר.
2. יש למוכר קצת מסוג הפירות הללו שהוא מוכר לקונה. <u>מחלוקת:</u> דעה א' חייב שלמוכר יהיו פירות בדיוק מאותו המין. לדוגמא, חטים ישנות דווקא [ולא חטים חדשות].	מותר במקרה זה לקונה לשלם מראש על אותו מין של פירות. ואם אין למוכר מין זה אסור מדרבנן למוכר לקבל את הכסף, שזה אבק ריבית.	מותר בכל מקרה.
דעה ב' שלא חייב שיהיו למוכר פירות מאותו מין, מספיק שיש לו מאותו סוג. לדוגמא: חטים ישנות, וימכור לו חטים חדשות.	מותר בכל המקרים הללו למוכר לקבל את הכסף מראש.	מותר בכל מקרה.
3. יש למוכר פירות מאותו המין, אבל עדיין הוא צריך לעבוד בהן מלאכה 1 או 2, כדי להכניס למכירה.	מותר למוכר לקבל את הכסף מראש.	מותר בוודאי
4. יש למוכר פירות מאותו המין, אבל עדיין הוא צריך לעבוד בהן 3 מלאכות או יותר.	אסור למוכר לקבל את הכסף מראש, שזהו אבק ריבית, משום שבעצם כאילו אין לו בכלל פירות מאותו המין.	מותר למוכר לקבל את הכסף מראש.
5. אותם מקרים ב- 3-4, הדין שלהם הינו זהה גם בכלים שמייצרים אותם במפעל.	אם המייצר צריך לעשות רק 1-2 עבודות כדי לגמור את הכלים מותר. ואם 3 או יותר עבודות אסור.	מותר בכל מקרה.

(ד) הלואה התלויה בתנאי מסוים:

אסור להלוות כסף על תנאי שאם הלווה לא מחזיר את ההלוואה עד תאריך מסויים, הקרקע [או הבית] של הלווה הופכת להיות של המלווה תמורת ההלוואה.

הסיבה: זה קניין אסמכתא [וראה גם סעיף ו'], כלומר, שזה מצב כעין אנוס, שהרי הלווה בדעתו לסמוך על כך שיחזיר את ההלוואה בזמנה, אלא שהוא לא הצליח, ולכן, לא נתכוון באמת לתת את הקרקע [או הבית שלו] למלווה.

(ה) אכילת פירות בהלוואה עם קניין אסמכתא:

במקרה הקודם, אסור גם למלווה לאכול פירות, כלומר, שתהיה לו הנאה מהקרקע [או הבית] במשך זמן ההלוואה. למשל, אם יש בקרקע פרדס אסור לו לאכול או למכור ממנו, או להפיק רווח מכך, משום שזו קבלת ריבית.

(ו) אסמכתא הסבר כללי. כל הסכם ממוני שעושים בני אדם עם תנאי, שמי לא ממלא את התנאי הוא קנס, כלומר, ייענש בסכום כסף או שווי כסף, נקרא אסמכתא, ואסור לעשותו.

משום שאסמכתא, צורת עיסקה שכזו, אינה מקנה לאף אחד שום דבר. אסמכתא לא קנייא = קניין אסמכתא לא מקנה כלום, משום, שכל קנייה ע"י

"אם" [=דאי] לא קונה. [7]

לדוגמא: אם אני לא אחזיר לך את ההלואה, השדה שלי תהיה שלך, זהו קנס, ולכן לא קונה.

לדוגמא: אם אני לא אחזיר לך את הכסף, אז המשכון שנתתי לך יהיה שייך לך, זהו קנס, ולכן לא קונה.

(ז) סוג של תנאי שכן מקנה בעיסקה. כל תנאי שאינו בצורה של קנס או עונש, אלא תנאי בצורה של ערבות או הבטחה לביצוע. לדוגמא: תנאי שאדם אומר לחברו, אם תבצע כך וכך, גם אני אשלם לך או אעשה כך וכך תמורתו.

לדוגמא: אם תלך לעיר מסוימת, אני אשלם לך סכום כסף. לדוגמא: תנאים בעניין קידושין של אשה או גיטין-גירושין של אשה, אלו מותרים, וחייבים לקיימם.

(ח) ריבית מוקדמת אדם רוצה לבקש הלואה מחברו, ולפני כן הוא שולח לו מתנה כדי שימצא חן בעיניו, ואח"כ יבוא ויקבל את ההלואה ממנו, זהו אבק ריבית ואסור מדרבנן, שהרי המלווה קיבל תמורה עבור ההלואה.

(ט) ריבית מאוחרת אדם קיבל כבר הלואה מחברו, והחזיר לו את ההלואה לאחר זמן, ואחרי זה שלח לו מתנה על כך שהלווה לו, זהו אבק ריבית ואסור מדרבנן, משום שהמלווה קיבל תמורה עבור ההלואה. [שליחת המתנות צריכה להיות קשורה להלואה או בסמוך לה בזמן, אבל אם עבר הרבה זמן, או אין קשר להלואה, כגון מתנה לחתונה, מותר].

(י) הלואה תמורת משכון באכילת פירות שמצויים תדיר או לא מצויים תדיר פירות מצויים תדיר כגון, חצר, חנות, בית מרתף וכדומה. פירות לא מצויים תדיר כגון, שדה, כרם וכדומה.

הדין	המקרה	
ריבית קצוצה, ואסורה מהתורה, מכיון שקובע לו מראש את סכום הריבית שיקבל תמורת ההלואה.	הלואה תמורת משכון אכילת פירות [=הנאה] באופן קבוע ממקום שפירותיו מצויים תדיר בלא שהלווה מנכה [=מוריד] כלום מההלואה.	1.
זהו אבק ריבית, ואסור מדרבנן, משום שהמלווה מרוויח בינתיים בעקיפין ורק אח"כ יוריד לו מההלואה.	הלואה תמורת משכון אכילת פירות [=הנאה] באופן קבוע ממקום שפירותיו מצויים תדיר והלווה מנכה [=מוריד] מסכום ההלואה.	2.
זהו אבק ריבית ואסור מדרבנן, משום שלפעמים המלווה כן מקבל תמורת ההלואה, אפילו שזה לא בהכרח שיקבל, שהרי לפעמים ההוצאות על השדה יותר גבוהות מהרווחים.	הלואה תמורת משכון אכילת פירות [=הנאה] באופן קבוע ממקום שפירותיו לא מצויים תדיר, בלא שהלווה מנכה [=מוריד] כלום מההלואה.	3.

<p><u>דעה א'</u> מותר לעשות כך מהתחלה, ואין בכך שום אבק ריבית, משום שהמלווה לא מרוויח, וגם אם ירוויח, הלווה כבר קיבל תמורה על כך בכסף ההלוואה.</p> <p><u>דעה ב'</u> יש חכמים שאסרו גם במקרה זה מדרבנן, בגלל אבק ריבית, משום שלפעמים המלווה נהנה לפני שהלווה ניכה מההלוואה.</p>	<p>4. הלוואה תמורת משכון אכילת פירות [=הנאה] באופן קבוע ממקום שפירותיו לא מצויים תדיר, והלווה <u>מנכה</u> [=מוריד] לו מההלוואה.</p>	
<p><u>דעת בעל ספר החינוך</u> שמקרה 2 משכון בניכוי מתנות ובית מרחץ, ומקרה 4 משכון בניכוי משדה וכרם תמורת ההלוואה, <u>מותרים</u> לגמרי ואינם אבק ריבית. מי שרוצה לחשוש לפוסקים שאסרו יבורך מן השמים.</p>		

(יא) משכונה המותרת לדעת כולם משכנתא דסורא

זוהי הלוואה על שדה כמשכון, שמסכמים:

"במשלם שנייא אלין תיפוק ארעא דא בלא כסף".

[8]

תרגום: בהגמר [=בהשלמת] שנים אלו תצא שדה זו בלא כסף.

הסבר: כלומר, שלאחר מספר שנים תהיה השדה הזו שייכת למלווה, בלא שיצטרך לשלם, וכסף ההלוואה היה כתשלום עבור השדה.

(יב) הערמת ריבית חכמים אסרו משום שדומה קצת לריבית, אבל לא חייבים להחזירה.

דוגמא א':

אדם ביקש מחברו שילוה לו 100 ש"ח. ענה לו: אין לי 100 ש"ח, אבל יש לי סחורה בשווי של 100 ש"ח. הסכים, ולקח אותה בתורת הלוואה. הלווה מכר את הסחורה בחזרה למלווה תמורת 90 ש"ח, ועכשיו הלווה חייב למלווה 100 ש"ח, ולכשישלם לו, הוא ישלם כעין תוספת ריבית 10 ש"ח.

אסור מדרבנן, מכיון שהוא מערים ומקבל ריבית בעקיפין, אפילו שמעיקר הדין היה מותר, לכן, אם ביצעו עיסקה כזו, המלווה זכאי לקבל את מלוא ה-100 ש"ח, משום שזו לא אבק ריבית, אלא "גדר" חומרה שהחמירו חז"ל.

דוגמא ב':

אדם לקח הלוואה ונתן את השדה שלו כמשכון למלווה, ועכשוו המלווה משכיר את השדה בחזרה ללווה, כדי שישתמש בה, ושילם לו גם את השכירות, וגם את כסף ההלוואה כשיגיע זמנה. בכך המלווה מקבל רווחים בעקיפין תמורת ההלוואה שנתן. זה איסור מדרבנן, למרות שמעיקר הדין מותר, ולכן, אם נתבצעה עיסקה כזו, הלווה חייב לשלם גם את השכירות וגם את כסף ההלוואה למלווה. [9]

(יג) עיסקות שהן דומות לריבית אבל מותרות

לדוגמא: הלווה יש לו חוב של 1,000 ש"ח, והוא מוכר אותו לאדם אחר תמורת 900 ש"ח לדוגמא, ואדם זה הלך ולקח את החוב מהלווה בסכום מלא 1,000 ש"ח, והרוויח 100 ש"ח, ובכך כאילו קיבל כמו ריבית בעקיפין.
זו לא הערמת ריבית ומותר לעשות כן.

[8]

בבא ומציעא, דף ע"ה ע"ב.

[9]

בבא מציעא, דף ס"ח ע"א.

לדוגמא: אדם נותן לחברו 100 ש"ח ואומר לו לך ותשכנע את המלווה שילווח לי 10,000 ש"ח לדוגמא, ובכך הוא משיג לו את ההלוואה, ואז כאילו הלווה נתן כעין ריבית בעקיפין.

זה מותר, ואין בו הערמת ריבית, משום שזהו דרך העולם לעשות עסקים.

(ד) **"ואף על פי שאמרו כן והוא באמת, ראוי לכל בעל נפש להתרחק מכל עניין שיש בו הערמת ריבית בכל כוחו, וכל המחזור ומבקש צדדים ליטול ריבית מישראל, סופן מתרושש, וכמוש אמרו חז"ל, שכל העוסק בריבית מתמוטט".**^[10]
(ספר החינוך)

ספר החינוך: מציע לכל יהודי להתרחק, אפילו מעיסקות שדומות במקצת ובעקיפין להערמת ריבית. וחז"ל אמרו: אפילו פרוטה אחת של ריבית גורמת לאדם לאבד אוצרות רבים של ממון.

ד. זמן ומקום המצווה

- (1) מצוות לא תעשה לא להלוות בריבית נוהגת בכל מקום ובכל זמן.
- (2) חייבים בה גם גברים וגם נשים.
- (3) **העונש** העובר על לאו של ריבית מהתורה, ולקח ריבית קצוצה, מוציאים אותה מהמלווה בבית הדין, אפילו מהרכוש שלו, [כמו בגזלן או במזיק], ומחזירים אותה ללווה. ויש שסוברים שכופים אותו בכוח ובמלקות להחזירה, כמו שכופים על כל אדם שאינו מקיים מצוות עשה.
- (4) **העונש** העובר על ריבית מדרבנן אבק ריבית, אין סמכות לדיינים להוציאה מהמלווה, אבל אם הלווה הלך ולקח מהרכוש של המלווה בשווי של הריבית שלקח ממנו, זו זכותו, והמלווה לא יוכל לקבל רכוש זה בחזרה.
- (5) **העונש**- העובר על הערמת ריבית האסורה מדרבנן, אין לדיינים סמכות להוציאה מהמלווה, וגם הלווה חייב לשלם אותה למלווה בעל כורחו, ולא יכול לטעון שאינו רוצה לשלם, משום שכך הם התנו ביניהם, ולאחר שהתבצעה העיסקה, שזהו בדיעבד, כבר קיבל הלווה את ההלוואה, וקיימו את ההסכם, ולכן חייב הלווה לשלם הכל.

[10] בבא מציעא, דף ע"א ע"א.

שאלות לחזרה

- (1) מדוע כתבה התורה 2 לאווין בריבית, גם נשך וגם מרבית בכסף ובאוכל?
- (2) מהי ריבית קצוצה? תן דוגמא.
- (3) מה פירוש ריבית קצוצה יוצאת בדיונים? כתוב את שני הפירושים.
- (4) מהו אבק ריבית? תן דוגמא.
- (5) האם אפשר להוציא בבית דין אבק ריבית ומדוע? ואיך ניתן בכל זאת לקחת אותה?
- (6) מה פירוש "אין מקבלים צאן ברזל מישראל"? תן דוגמא, ומדוע אסור לעשות כן?
- (7) מדוע אסור לשלם על פירות מראש, כשלמוכר אין את סוג הפירות הללו, כשעדיין לא יצא השער?
- (8) כתוב את שתי הדעות במקרה שיש למוכר קצת מסוג הפירות שהוא מוכר, ועדיין לא יצא השער.
- (9) מכר תבואה לקונה ועדיין לא יצא השער, ויש לו עדיין לעשות בהם מלאכות, באיזה מקרה אסור ובאיזה מותר?
- (10) מהי אסמכתא, תן דוגמא, ומדוע אינה קונה?
- (11) אדם הלווה לחברו כסף, וקיבל כפיקדון חצר או חנות [פירות מצויים תדיר], מתי אסור מהתורה להנות מהם, ומתי אסור מדרבנן?
- (12) אדם הלווה כסף לחברו וקיבל שדה או כרם [פירות אינם מצויים תדיר], מה הדין כשמנכה ההלוואה מהשכירות, ומה הדין כשאינו מנכה מהשכירות? כתוב שתי הדעות.
- (13) מהי "משכנתא דסורא"? תן דוגמא.
- (14) לפי ספר החינוך, מה הדין בשדה כמשכון על הלואה, כשמנכים מההלוואה את ההנאה ממנו?
- (15) מהי הערמת ריבית, ריבית מוקדמת, ריבית מאוחרת? תן דוגמא לכל מקרה.

שלא להונות במקח וממכר (מצוות לא תעשה של"ז - פרשת בהר סיני)

שלא להונות אחד מישראל - בין זכר בין נקבה - במקח ובממכר, שנאמר (ויקרא כה, יד): "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיד". ואמרו ז"ל בספרא: 'אל תונו איש את אחיר' - זו אונאת ממון. ובגמרא (נ"מ ט, ט) אמרו ז"ל: 'מיד עמיתך' - דבר הנקנה מיד ליד. כלומר, מטלטלין. ואין פונת המדרש שלא יזהיר הפתוב על אונאת הקרקעות כמו כן; אלא הענין הוא לומר, שדיני האונאה - כגון החלוקין שאמרו ז"ל (טס, ט) באונאה, שהיא חוזרת ביתר משתות ודיניה בפחות משתות וכשתות - אינן נוהגין בקרקעות אלא במטלטלין.

ועוד דרשו (כספר) בזה הפתוב: אם באת לקנות - קנה מישראל, שנאמר: "או קנה מיד עמיתך".

ואולי זה שדקדקו בכאן להיות דיני האונאה במטלטלין לבד, לפי ששנה הפתוב בלשון זה, שאמר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך", דמשמע כל ממכר, בין קרקע בין מטלטל, ואתר כף יחד האזהרה במטלטל, שאמר: "או קנה מיד", דמשמע דוקא מטלטל שהוא נקנה מיד ליד, למדו מזה לומר שיש במטלטל דין מחדש שאינו בקרקע, וזהו חזרת הממון בקצת הצדדין שבו. אבל עקר האזהרה בין בקרקע בין במטלטל הוא באמת, שהזהרנו שלא להונות הבריות לדעת. אבל החלוק שביניהן הוא: שאם נמצאת אונאה במטלטל ביתר משתות - שיבטל המכר, שדעת הבריות שלא לסבל אונאה יתרה מכך במטלטלין; אבל בקרקע, לפי שהקרקע דבר קיים לעולם, דרך הבריות למחל בו כל אונאה אחר שלקחו אותו. וכעין מה שאמרו ז"ל (נ"ק י, ט) על דרך ההפלגה, שהקרקע דבר השוה כל כסף הוא. והראיה לדברינו אלה - כלומר, שאסור אונאה אף בקרקע - שהרי עקר אזהרה זו בקרקעות הוא דכתיבא, וכמו שמפרש בפרשה. זהו דעת הרמב"ן ז"ל בענין זה, וכמו שפתוב בפרוש החמש (מא).

שרש המצוה ידוע, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו, ואם לא נכתב - דין הוא שיכתב. שאין ראוי לקחת ממון בני אדם דרך שקר ותרמית, אלא כל אחד יזכה בעמלו במה שיחננו האלהים בעולמו באמת ובישר. ולכל אחד ואחד יש בדבר הזה תועלת, כי כמו שהוא לא יונה אחרים גם אחרים לא יונו אותו. ואף כי יהיה אחד יודע לרמות יותר משאר בני אדם, אולי בניו לא יהיו כן וירמו אותם בני אדם. ונמצא שהדברים שונים לכל, ושהוא תועלת רב בישובו של עולם, והשם ברוך הוא לשבת יצרו.

מדיני המצוה: מה שאמרו ז"ל (נ"מ נה, ב), שהמוכר והלוקח שניהם מזהרים באזהרה זו, שנאמר: "וכי תמכרו ממכר או קנה". ולא יאמר הלוקח: דרך המוכר לדעת שרי ממכרו, ואחר שהוא מוכרו לי בדמים קלים אין עלי עון; שאינו כן, אלא שניהם באזהרה. וכמו כן שניהם הן בדיני האונאות כמו שחלקום ז"ל. וכן הוא במשנה (ס): אחד המוכר ואחד הלוקח יש להם אונאה, וכל מי שנתאנה מהן יכול לחזור בו.

ואמרו ז"ל (ס מט, ט), ששעור האונאה שמחזירין אותה ויהיה המקח קים הוא שתות המקח או שתות הדמים. ושעור האונאה שאין מחזירין אפלו אותה, ואין צריך לומר שאין מבטלין המקח בשבילה, הוא פחות משתות המקח והדמים; אבל היה בדבר שתות אחד מהם – כלומר, שתות המקח או שתות הדמים – מחזירין האונאה. ושעור האונאה שמבטלת המקח פלו הוא כל זמן שהיא יתר משתות המקח והדמים. שהלכה היא כשמואל, דאמר בגמרא (ס): שתות מעות גמי שנינו: כלומר, שאם האונאה אינה יתרה על שניהם – לא יבטל המקח, אלא יחזיר אונאה.

ומה שאמרנו, שבאונאה שינתרה על שתות יבטל המקח ואף על פי שזה הלך לביתו במעותיו וזה בפרותיו – דוקא שבא לחזור בו מי שנתאונה; אבל בא לחזור בו המאונה מחמת שנתקרו הפרות בינתיים או בטענה אחרת – אין שומעין לו, משום דאמר לה מי שנתאונה: אי לאו דאוניתן לא מצית הדרת בה, והשתא מצית הדרת בה? וכן הוא הלשון בגמרא, ורב חסדא הוא דאמרה לשמעתא בפרק הספינה (נ"ג פה, ב), ורב אלפס ז"ל פסקה בבטול מקח ופרות. כלומר, דאמר לה מי שנתאונה למאונה: בשעת המכר הרוח היה עמך, וכבר נתקיים ממכרנו או מקחנו מחמתך; מה זה שבא לבטל אותו – האונאה שעשית לי, הריני מוחלה. פי רבותינו לא בטלו הקנין אלא מחמת המתאונה, מכיון שהוא רוצה בדבר הרי הוא קים. וזהו ששנינו (ס פג, ט): יפות ונמצאו רעות – לוקח יכול לחזור בו. כלומר, ולא מוכר. רעות ונמצאו יפות – מוכר יכול לחזור בו. כלומר, ולא לוקח.

ואמרו ז"ל בעניני האונאה (נ"מ מט, ט), שאין ראוי להיות דין החזרה או הבטול נמשך לעולם, אלא זמן קצוב הוא שנתנו בדברים, כדי שיחקקו עניני המקח והממכר בין בני אדם. והזמן שנתנו אינו שוה בכל הדברים, וגם אינו שוה בלוקח ובמוכר. פי בכל סחורה שתהיה בחלוף המטבעות נתנו בה שעור כדי שיראה אותה הלוקח לשלחני, אם הוא בכרך; ואם הוא בכפר, יהיה השעור עד יום השוק, שיעלה לכרך או למקום שהשלחני שם (ס נה, ב). ובשאר כל הסחורות אין חלוק בין כפר לכרך, והשעור בהם כדי שיראה האדם מה שלקח לתגר או לקרובו. ושעור זה הוא לפי ראות עיני הדין, שאי אפשר לקבוע בענין זה חשבון שעות. ורבא נתן טעם בגמרא (ס ע"ג) בחלוק המטבע משאר סחורות, ואמר דרך כלל: טלית – לכל איש קים לה, סלע – לשלחני הוא דקים לה.

עבר זה העת ולא חזר בו הלוקח, אפלו יש באונאה יתר משתות כמה – אין יכול לחזור בו מן הדין; אבל אמרו חכמים (סו), שממדת חסידות ראוי להחזירה לעולם. ושעורין אלו הן בלוקח, אבל המוכר חוזר בו לעולם, לפי שאין הסחורה בידו כדי שיוכל למלך עליה (סו ג ט).

ולא נאמרו דינין אלו שפכתבנו אלא בלוקח מן התגר; אבל בלוקח מבעל הבית – אין בו אונאה ולא בטול מקח בתוך הזמן הקצוב שאמרנו ולא אחר כן. שלא נאמרו אלו הדברים אלא בתגרים, לתקון העולם ולישוב המדינות; אבל בעלי בתים אין מוכרין כליהם אלא ביקר, וכני אדם, בדעתם ענין זה שהוא בהן, מוחלין הדבר לעולם בבעל הבית (סו נא ב).

ואלו דברים שאין בהם דיני אונאה לשום אדם אפלו נמפרו פי שנים בשויין, ואף על פי שיש בהן אסור אונאה כמו שפכתתי בראש המצנה לדעת הרמב"ן ז"ל: הקרקעות והעבדים – שהקשו לקרקעות, כמו שלמדו בגמרא (סו יי ב) מדכתיב (ויקרא כה, מו): "והתנחלתם אתם" – והשטרות וההקדשות. וכמו שאמרו ז"ל (נ"מ סו): תנו רבנן: "וכי תמפרו וגו' או קנה מיד" – דבר הנקנה מיד ליד. יצאו הקרקעות, שאינן מטלטלין; ויצאו עבדים, שהקשו לקרקעות; ויצאו שטרות, דאמר קרא: "ממכר" – מי שגופו קנוי, יצאו אלו שאין גופן קנוי אלא לראיה שבהן. מכאן אמרו: המוכר שטרותיו לכשם – יש להם אונאה. והטעם, לפי שאין מוכרין לו לראיה שבהן אלא להשתמש בנזיר. וקא מתמה עליה בגמרא: מאי קא משמע לן? כלומר: פשיטא! וכי מגרע גרע נזיר מכל שאר מלי?! ומשני: לאפוקי מדרב פהנא, דאמר: אין אונאה לפרוטות. והקדשות אמעיטו מדין אונאה, מדכתיב "צמיחך".

ותדע, שכל עניני האונאה נאמרו בשוי החפץ, כגון שמכר שוה שש בחמש או שוה חמש בשש וכיוצא בזה; אבל המאונה במדתו של חפץ, בארכו ורחבו, בעביו או במשקלו, ואפלו בדבר מועט – חוזר. והינו דאמר רבא בגמרא (קידושין מו, ט): כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין, אפלו פחות מפדי אונאה חוזר.

והרוצה להנצל מכל חשש ענינים אלו שפכתבנו, יכול לומר ללוקח: חפץ זה שאני מוכר לך, יודע אני שיש בו אונאה עד כן וכן; אם תרצה לקח אותו על מנת שלא יהא לך עלי אונאה – קחנו, ואם לאו – הנח אותו. אין לו עליו אונאה אחר כן, ולא אפלו תרעמת דברים. ויתר פרטיה – בפרק רביעי ממציעא.

וגוהנת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

ועובר על זה ועשה אונאה לחברו לדעת בשתות או יתר – עבר על לאו זה. אבל בפחות משתות התירו ז"ל (נ"ב ג, ב) להשתפר לתגר מפני תקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום. ואין לוקין על לאו זה, לפי שנתן להשבון.

א. מצוות לא תעשה שלא להונות במקח וממכר

1. הגדרת המצווה

"שלא להונות אחד מישראל, בין זכר ובין נקבה במקח וממכר זו אונאת ממון בדבר הנקנה מיד ליד, כלומר: מטלטלין".
(ספר החינוך)

2. מקור המצווה

"שנאמר: 'וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו [פרשת בהר], ואמרו חז"ל^[1]: 'אל תונו איש את אחיו' זו אונאת ממון. ואמרו חז"ל בגמרא^[2]: 'מיד עמיתך' דבר הנקנה מיד ליד, כלומר: מטלטלין, ואין כוונת המדרש שלא יזהיר הכתוב על אונאת קרקעות כמו כן."
(ספר החינוך)

הפסוק: "אל תונו איש את אחיו במספר שני תבואות ימכר לך" [פרשת בהר], בעיקרו מדבר על איסור אונאה בקרקעות.

הסבר: אונאת ממון רמאות בכסף או ברכוש בכל צורה, ובעיקר, בצורה של מסחר.

מטלטלין - סחורה, חפצים, כלים, בהמות וכדומה, שבמכירתם אפשר לקחת ולטלטל אותם ממקום למקום.

בכל אלה יש איסור לא תעשה של אונאת ממון.

מקרקעין - קרקעות, שדות, בתים, עבדים כנעניים, וכדומה, שכאשר מוכרים אותם אי אפשר להזיזם ממקום למקום או שהושוו לקרקע, ויש בהם איסור מהתורה של אונאה ממון.

3) ההבדל בלימוד המקורות באיסור אונאת ממון בין מטלטלין לבין קרקעות

[לפי פירושו של הרמב"ן]

מקור הלימוד	במטלטלין	בקרקעות
1. "וכי תמכרו ממכר לעמיתך".	יש אזהרה - מצוות לא תעשה שלא להונות אונאת ממון בכוונה לרמות.	יש אזהרה - מצוות לא תעשה שלא להונות אונאת ממון בכוונה לרמות.
2. "או קנה מיד עמיתך".	המצווה לא להונות מהתורה בממון היא בקנייה מישראל.	המצווה לא להונות מהתורה בממון בקניה מישראל.
3. "או קנה מיד עמיתך".	בחפצים העוברים מיד ליד יש דין מחודש מיוחד, באיזה מקרה העיסקה מתבטלת, ובאיזה קיימת.	אין דינים מיוחדים בקרקע, כשיש אונאה במכירתה, העיסקה תמיד מתקיימת * משום שהקרקע קיימת לעולם.

* הערה: הפירוט של ההבדלים תמצא בחלק: דיני המצווה [בהמשך].

[1]

בסיפרא.

[2]

בבא מציעא, דף נ"ו ע"ב.

ב. שורשי המצווה [הטעם והיסודות של המצווה]

"כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו ואם [=ואלמלא] לא נכתב דין הוא שיכתב, שאין ראוי לקחת ממוץ בני אדם דרך שקר ותרמית, אלא כל אחד יזכה בעמלו במה שיחננו האלוקים בעולמו באמת וביושר. ולכל אחד ואחד יש בדבר הזה תועלת, כי כמו שהוא לא יונה אחרים גם אחרים לא יונו אותו, ואף כי יהיה אחד יודע לרמות יותר משאר בני אדם, אולי בניו לא יהיו כן וירמו אותם בני אדם: ונמצא שהדברים שווים לכל, ושהיא תועלת רבה ביישובו של עולם, והשם ברוך הוא לשבת יצרו".
(ספר החינוך)

שאלה: (1) *פשוטי המצווה הלו, ספר החינוך נתן טעמים ונימוקים לצורך ההכרחי בקיום מצוות לא תונו. נא כתוב אותם לפי צינוריהם כאן.*

תשובה: (1) א) ההגיון מחייב ש:

ב) כל אדם זכאי ב:

ג) יש תועלת גדולה במצווה זו, משום:

ד) ואם אדם אחד יחשוב לרמות, אזי:

ה) הקב"ה יצר את העולם, כדי .

ג. מדיני המצווה

(1) "גם המוכר וגם הקונה [=הלוקח] חייבים באזהרה, במצוות לא תעשה "לא תונו".
[3]

שאלה: *האם הקונה יכול לצעון, שמדק כלל המוכר יודע את המחיר של הסחורה, לכן אם מכרה לי פטצות מחיר גוף, אזי אין צוון עלי?*

תשובה: לא. הקונה חייב להעמיד את המוכר על טעותו, ולשלם לו מחיר מלא של הסחורה.

(2) גם המוכר וגם הקונה יש להם דין אונאה, ואם אחד מהם מרומה, זכותו לבטל את העיסקה ולקבל את כספו, לפי הכללים שנכתוב בהמשך.

(3) מושגים:

שתות המקח [=התשלום]. טעות בסכום הכסף ששולם מעשית למוכר ב- 1/6 ומעלה.

שתות הדמים [=הכסף]. טעות במחיר הכסף של שווי הסחורה ב- 1/6 ומעלה.

רק אם היתה אונאה במקח ובדמים ביחד ביותר משתות אז העיסקה מתבטלת, שההלכה היא כשמואל, שאם האונאה אינה יותר משתות בשניהם, בסחורה ובכסף, העיסקה אינה מתבטלת, אבל חייב להחזיר את האונאה.

[3] בבא מציעא, דף נ"א ע"א.

[4] בבא מציעא, דף מ"ט ע"ב.

לדוגמא: מכר חפץ שווה 100 ש"ח במחיר של 116.65 ש"ח במקח, ואז זאת אונאה במחיר [=בדמים] בשישית (1/6 מ- 100 ש"ח היא 16.65 ש"ח).
ואם במקום תשלום של 116.65 ש"ח במקח, המוכר קיבל 119.45 ש"ח, אזי זו אונאה גם במקח [=בתשלום],

4) דיני אונאת, ממון, וההבדל בין מטלטלין לבין קרקעות

המקרה	מטלטלין	קרקעות
איסור אונאה מהתורה	יש מצוות לא תעשה לא תוננו.	יש מצוות לא תעשה לא תוננו.
אונאה ביותר משתות (מ- 1/6) של המחיר.	העיסקה מתבטלת, והמוכר חייב להחזיר את כל הכסף לקונה.	העיסקה קיימת והקונה קנה את הקרקע, והמוכר לא חייב להחזיר אפילו את סכום הכסף שבאונאה.
אונאה בשתות (ב- 1/6) בדיוק של המחיר.	העיסקה קיימת, אבל המוכר חייב להחזיר לקונה את הכסף של האונאה בשתות (= 1/6).	העיסקה קיימת, והמוכר לא חייב להחזיר אפילו את סכום הכסף שבאונאה שתות (= 1/6).
אונאה בפחות משתות (מ- 1/6) של המחיר.	העיסקה קיימת, ולא חייב להחזיר אפילו את סכום האונאה.	העיסקה קיימת, ובוודאי שלא חייב להחזיר את סכום האונאה.

6) ההבדל בין המרומה לבין המרמה בביטול העיסקה ביותר משתות

המקרה	הדין	הטעם
א. אונאה יותר משתות (מ- 1/6). המוכר לקח את כספו, הקונה לקח את סחורתו.	המרומה רוצה לבטל את העיסקה העיסקה מבוטלת.	זכות המרומה, משום שרימו אותו ביותר משתות. אין זכות למרמה להתחרט.
ב. אונאה יותר משתות המוכר לקח את כספו, הקונה לקח את סחורתו, הסחורה <u>נתייקרה</u> .	המרמה רוצה לבטל את העיסקה <u>לא</u> העיסקה ^[5] מבוטלת.	אין זכות למרמה להתחרט, משום שהמרומה טוען, כבר ביצענו את העיסקה, ואני סולח על סכום האונאה [יותר משתות], והרי חז"ל ביטלו עיסקה במקרה שכזה רק לטובתו של המרומה.
ג. מכר סחורה כאילו טובה, ונתגלה שהיא גרועה.	הקונה יכול לבטל העיסקה, המוכר אינו יכול לבטל העיסקה.	הקונה טוען שהמוכר רימה אותו בסחורה.
ד. מכר סחורה כאילו גרועה, ונתגלה שהיא טובה.	המוכר יכול לבטל העיסקה, הקונה אינו יכול לבטל העיסקה.	המוכר טוען לא ידעתי שהיא טובה, ולכן זו אונאה.

[5] בבא בתרא, דף פ"ג ע"א פ"ד ע"א, הרי"ף לבא בתרא, פרק הספינה.

6) עד כמה זמן מהעיסקה אפשר לבטל אותה^[6]
כלל: יש זמן מוקצב לביטול העיסקה, אך הוא שונה בסוגי הסחורות.

סוג הסחורה	מקום מגורים של הקונה	הדין וטעמו
א. קניית מטבעות כסף וזהב מהשולחני [=חלפן כספים מומחה].	הקונה גר בעיר יש לו זמן להתחרט עד שילך לשולחני, ויראה לו את המטבעות, ויקבע האם רימו אותו או לא, ביותר משתות.	הקונה יכול לבטל העיסקה עד הזמן הזה, אם רימו אותו, משום שרק השולחני בקי במחיר המטבעות. עבר הזמן הקונה אינו יכול לבטל את העיסקה, אפילו אם רימו אותו יותר משתות.
ב. קניית מטבעות כסף וזהב מהשולחני [=חלפן כספים מומחה].	הקונה גר בכפר יש לו זמן עד ליום השוק הכללי, או עד שילך לשולחני בעיר, ^[7] ויראה לו את המטבעות.	הקונה יכול לבטל את העיסקה עד הזמן הזה, אם רימו אותו. משום שרק השולחני בקי במחיר המטבעות. עבר הזמן הקונה אינו יכול לבטל את העיסקה, אפילו אם רימו אותו יותר משתות.
ג. עיסקה בשאר כל סוגי הסחורות [חוץ ממטבעות]	הקונה / המוכר נמצא בין בעיר ובין בכפר.	עד שילך ויראה למומחה, והדין הוא שקובע את אורך הזמן לכך. עבר הזמן הקונה לא יכול להתחרט, משום שבני אדם יודעים בדרך כלל את מחיר הסחורה.

(ההבדל בביטול העיסקה בין קנייה מאחר לבין מבעל הבית)

הסחורה	המוכר	הקונה	הדין וטעמו
1) מטבעות	הינו סוחר [=תגר]	סתם כל אדם [או סוחר]	הסוחר יכול להתחרט תמיד משום שהסחורה לא בידו. הקונה יכול להתחרט רק לפי טבלה (6).
2) מטבעות	סתם כל אדם [=בעל בית]	סתם כל אדם.	אף אחד אינו יכול להתחרט משום שידועים שעשוי להמכר ביוקר.
3) שאר כל סוגי הסחורות	הינו סוחר [=תגר]	סתם כל אדם [או סוחר]	הסוחר יכול להתחרט תמיד, משום שאין הסחורה בידו. ^[8] הקונה יכול להתחרט רק לפי טבלה (6).
4) שאר כל סוגי הסחורות	סתם כל אדם [=בעל בית]	סתם כל אדם	אף אחד אינו יכול להתחרט, משום שמוחלים זה לזה, וידועים שהסחורה עשויה להמכר ביוקר. ^[9]

[6] בבא מציעא, דף מ"ט ע"ב.

[7] בבא מציעא, דף נ"ב ע"א.

[8] בבא מציעא, דף נ' ע"ב.

[9] בבא מציעא, דף נ"א ע"א.

* מידת חסידות- שאם יש אונאה ביותר משתות [מ- 1/6] רצוי להחזירה למרומה כדי לצאת ידי חובת שמים. [7]

[9] עיסקה שאין בה בשום מקרה דיני אונאה (8)

הקרקעות: אפילו מכר קרקע ורימה במחיר או בקרקע, אי אפשר להתחרט, משום שכולם מוחלים זה לזה. וחז"ל למדו זאת מהפסוק: "או קנה מיד", דבר הנקנה מיד ליד, יצאו קרקעות שאינם מטלטלים.

העבדים: עבד כנעני שנמכר במחיר עם אונאה, אי אפשר להתחרט, משום שכולם מוחלים. חז"ל למדו זאת מהיקש [=השוואה]: עבד הוקש לקרקע, שנאמר: "והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה" [פרשת בהר]. העבדים הכנעניים הושוו לשדה אחוזה (=לקרקע פרטית).

השטרות: מכר שטר חוב לאדם [כדי שיגבה וירוויח בו כסף או קרקע], אי אפשר להתחרט, כי מוחלים בכך. חז"ל למדו זאת מהפסוק: "ממכר", דווקא סחורה שגופה [=עצמה] נקנית לקונה, אבל שטרות שעצם הסחורה שבהם לא נמכרת, אלא רק הם הוכחה למה שכתוב בהם, שמגיע לו, אין אפשרות להתחרט בהם.

הערה: אבל במכירת נייר, או פרוטות, יש אונאה.

ההקדשות: כל דבר שהוקדש לבית המקדש, כלים, סחורה, בהמות וכדומה, וההקדש מכר אותו לאדם, אי אפשר להתחרט עליו. חז"ל למדו זאת מהפסוק: "עמיתך", מה שאדם מוכר לעמיתו, לחברו, אבל הקדש אינו חבר שלו.

(9) מרכיבים בעיסקה שיש בהם תמיד אונאה

תמיד יש אונאה ואפשר להתחרט על העיסקה, אם היתה טעות: באורך או ברוחב, או בענבי, או במשקל, או בכמות, כל צד יכול לחזור בו ולבטל את העיסקה. [10]

(10) עשיית תנאי והסכם שלא תהיה אונאה בעיסקה

אם המוכר אומר לקונה, אני יודע שבסחורה זו יש אונאה אם תקנה אותה, לכן, אם הנך מסכים לקנות, תשלם ותקח, ואם אינך רוצה, אזי אל תקנה בכלל. אם הסכימו הקונה והמוכר לכך, אף אחד מהם אינו יכול להתחרט.

ד. מקום וזמן המצווה

(1) מצוות לא להונות במסחר חייבים בה בכל מקום ובכל זמן.

(2) חייבים בה גם גברים וגם נשים.

[10] קידושין, דף מ"ב ע"ב.

- (3) העונש: העובר על הלאו של לא להונות במסחר בכוונה בשתות [=1/6] או יותר, ביטל מצוות לא תעשה.
 אולם אין מלקות עליו, משום שניתן להישבון, אפשר להחזיר את האונאה ולתקן את האיסור.
בפחות משתות חז"ל התירו אותה, ולא עבר על שום לאו, כדי שהסוחרים יוכלו להרוויח ולסחור, וכך כל העולם ימשיך להתפרנס וליישב את המדינה.^[11]

שאלות לחזרה

- (1) מה ההבדל בין אונאת מטלטלין לבין אונאת קרקעות?
- (2) מהיכן לומדים בפסוקים את ההבדל ביניהם?
- (3) מה כל כך הגיוני [= "השכל מעיד עליו"] באיסור שלא להונות? כתוב לפחות 3 נימוקים.
- (4) מה ההבדל בין "שתות המקח" ל"שתות הדמים"?
- (5) בעיסקה במטלטלין היתה אונאה של שתות בדיוק, מה הדין?
- (6) בעיסקה בקרקעות היתה אונאה של שתות בדיוק, מה הדין?
- (7) בעיסקה בסחורה היתה אונאה של יותר משתות, המוכר קיבל את כספו, והקונה לקח את סחורתו, ואח"כ נתייקרה הסחורה, והמרמה רוצה להתחרט, מה הדין? ומדוע?
- (8) המוכר מכר סחורה כאילו גרועה, ונתגלה שהיא סחורה טובה. האם אפשר לבטל את העיסקה? ומדוע?
- (9) קונה שגר בעיר קנה מטבעות כסף מהשולחני [=חלפן כספים], ורימו אותו. כמה זמן יש לו כדי להתחרט? ומדוע?
- (10) קונה שגר בכפר וקנה סתם סחורה [לא מטבעות], כמה זמן יש לו כדי להתחרט, אם חושב שרימו אותו? ומי קובע זאת?
- (11) מה ההבדל בין סוחר לבין בעל בית [סתם כל אדם], כשהקונה לקח את הסחורה, ורוצים לבדוק את מחירה אצל מומחה? מדוע?
- (12) באיזה סוגי סחורות אין אף פעם דין של אונאה, ולא משנה באיזה מחיר מכרו אותן?
- (13) באיזה צורות של סחורה יש אונאה, ותמיד אפשר להתחרט על העיסקה?
- (14) הסכימו המוכר והקונה לבצע עיסקה, אפילו אם יש אונאה בה, האם יכול אחד מהם להתחרט אחרי העיסקה? ומדוע?
- (15) מדוע אין מלקות על לאו של "לא תונו"?

[11]

שלא להונות אחד מישראל בדברים

(מצוות לא תעשה של"ח - פרשת בהר סיני)

שלא להונות אחד מישראל בדברים. כלומר, שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם. ובפרוש אמרו ז"ל (נ"מ נח, ט): ביצד? אם היה בעל תשובה, לא יאמר לו: 'זכר מעשיך הראשונים'. היו חללים באין עליו, לא יאמר לו בדרך שאמרו חבריו לאיוב (איוב ה, ו): "הלא יראתך פסלתך" וגומר. ראה חמרים מבקשים תבואה, לא יאמר להם: 'לכו אצל פלוני', והוא יודע שאין לו. ולא יאמר לתגר: 'בכמה חפץ זה?' והוא אינו רוצה לקח. ועל זה נאמר (ויקרא כה, ז): "ולא תונו איש את עמיתו".

שרש מצוה זו ידוע, פי הוא לתת שלום בין הבריות. וגדול השלום, שבו הברכה מצויה בעולם; וקשה המחלקת, כמה קללות וכמה תקלות תלויות בו.

מדיני המצוה: כמה אזהרות וכמה זרזין שהזהירונו ז"ל בענין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם. והפליגו בדרך עד שאמרו (נ"מ נח, ט), שלא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים. וראוי להזהר, שאפלו ברמז דבריו לא יהי נשמע חרוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת דברים, לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות, והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון, וכמו שאמרו ז"ל (סו): גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שבאונאת דברים הוא אומר (ויקרא כה, ז): "ויראת מאלהיך" וגומר. ולא יהיה באפשר לכתב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל פל אחד צריך להזהר פפי מה שיראה, פי השם ברוך הוא יודע כל פסיעותיו וכל רמיוותיו, פי האדם יראה לעינים והוא יראה ללב (ע"פ ט"א טו, ז). וכמה מעשים פתבו לנו ז"ל במדרשים ללמד על זה מוסר. ועקר הענין בפרק רביעי ממציעא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ואפלו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי. וזולתי כמה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפלו בבני ובנותיו ובני ביתו של אדם. והמקל בהם שלא לצערן בענינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד.

ועובר על זה והכאיב את חברו בדברים, באותן שפרשו חכמים ז"ל כבעל תשובה ובחולה ובכיוצא בהן - עבר על לאו זה. אבל אין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה. וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה על זה יתעלה ויתברך.

ואולם לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חברו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים. ועוד, שיהיה בשתיקתו כמודה על החרופין. וכאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, שותק למחרפיו כמו למברכיו; אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת, ולא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם. בכך

יִנָּצַל אָדָם מִכָּל זֶה, כִּי מִי שֶׁאֵינוֹ בֹּעַל קִטְטָה לֹא יִחְרְפוּהוּ בְּנֵי אָדָם וּזְלַתִּי הַשּׁוֹטִים הַגְּמוּרִים, וְאֵין לָתֵת לֵב עַל הַשּׁוֹטִים. וְאִם אוֹלֵי יִכְרִיחוּנוּ מִחֶרֶף מִבְּנֵי אָדָם לְהִשִּׁיב עַל דְּבָרָיו, רָאוּי לְחַכֵּם שֶׁיִּשְׁיֵב לוֹ דֶּרֶךְ. סְלוּל וְנִעְיֵמוֹת וְלֹא יִכְעַס הַרְבֵּה, "כִּי כַעַס בְּחִיק כְּסִילִים יִנּוּחַ" (קה"א ג ט), וְיִנָּצַל עֲצָמוֹ אֶל הַשּׁוֹמְעִים מִחֲרוּפָיו, וְיִשְׁלִיךְ הַמַּשָּׂא עַל הַמִּחְרָף. זֶהוּ דֶּרֶךְ הַטּוֹבִים שֶׁבְּבְנֵי אָדָם.

וְיֵשׁ לָנוּ לְלַמֵּד דְּבַר זֶה שֶׁמִּתֵּר לָנוּ לַעֲנוֹת כְּסִיל, לְפִי הַדּוּמָה, מֵאֲשֶׁר הִתִּירָה הַתּוֹרָה הַבָּא בְּמַחְתָּרֵת לְהַקְדִּים וּלְהַרְגוֹ, שֶׁאֵין סֶפֶק שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב הָאָדָם לְסַבֵּל הַנּוֹזֵקִין מִיַּד חֲבֵרוֹ, כִּי יֵשׁ לוֹ רְשׁוּת לְהַנְצִל מִיָּדוֹ, וְכִמוֹ כֵּן מִדְּבָרֵי פִיהוּ אֲשֶׁר מְלֹא מִרְמוֹת וְתָךְ, בְּכָל דְּבַר שֶׁהוּא יָכוֹל לְהַנְצִל מִמֶּנּוּ.

וְאוֹלָם יֵשׁ פֶּת מִבְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹלָה חֲסִידוּתָם כָּל כֶּף שֶׁלֹּא יִרְצוּ לְהַכְנִים עֲצָמָם בְּהוֹרָאָה זוֹ לְהִשִּׁיב חוֹרְפֵיהֶם דְּבַר, פֶּן יִגְבֵּר עֲלֵיהֶם הַכַּעַס וְיִתְפַּשְׁטוּ בְּעֵגֶן יוֹתֵר מִדִּי. וְעֲלֵיהֶם אָמְרוּ ז"ל (שנ"א פ"ג ט): נַעֲלִכִין וְאֵינָם עוֹלְכִין, שׁוֹמְעִין חֲרַפְתָּם וְאֵינָם מְשִׁיבִין, עֲלֵיהֶם הַכְּתוּב אוֹמֵר (שופטים ה, ל"א): "וְאֶהְיֶה כְּצִאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתוֹ".

א. מצוות לא תעשה שלא לצער בדיבורים אדם מישראל

1. הגדרת המצווה

"שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר, שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כוח להעזר מהם".
(ספר החינוך)

הסבר: שלא להגיד דברים שפוגעים בחברו, והם כל כך מזיקים לו עד כדי כך, שחברו אין לו הכוחות והיכולת לעזור לעצמו ולהתגבר עליהם.

2. מקור המצווה

"ועל זה נאמר: 'ולא תונו איש את עמיתו ויראת מא-לוקיך אני ה'". [פרשת בהר סיני]
(ספר החינוך)

לא תונו לא להונות יהודים בדיבורים מכאיבים.

3. דוגמאות לדיבורים מכאיבים שאסור לומר משום "לא תונו".

(א) אדם שחזר בתשובה, ובא מישהו ואומר לו: אני זוכר את המעשים הרעים שהיית עושה לפני שחזרת בתשובה. אסור להגיד לו דברים כאלה, שהרי הם מכאיבים לו. [1]

(ב) אדם רואה את חברו שחלה במחלות קשות, ואומר לו: המחלה באה עליך בגלל שאתה עושה עבירות [כמו שאמרו החברים של איוב לאיוב]. אסור לומר לו דברים כאלה, שהרי הם פוגעים בו.

[1] בבא מציעא, דף נ"ח ע"ב.

ג) אדם ראה סוחרים [= חמרים, סוחרים שמובילים סחורה על גבי חמורים] המחפשים סחורה לקנות, והוא אומר להם: תלכו אצל האדון שהוא וימכור לכם את הסחורה שאתם צריכים. והוא יודע שהמוכר הזה אין לו את הסחורה הזאת, והם ילכו אליו לשווא, ובכך הם מצטערים וגם מפסידים את זמנם. אסור לעשות זאת להם, משום שזו הונאה באמצעות הדיבור.

ד) אדם הנכנס לחנות, ואינו רוצה לקנות שום דבר, ומתחיל לשאול את בעל החנות [=התגר]: כמה עולה חפץ זה, וכמה עולה כלי זה. אסור לעשות זאת, כי הוא סתם מצער את בעל החנות, ומרמה אותו לחשוב כאילו הוא רוצה לקנות.

ב. שורש המצווה [טעם ויסודות המצווה]

"ידוע כי הוא לתת שלום בן הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצוייה בעולם, וקשה המחלוקת, כמה קללות וכמה תקלות תלויות בה".
(ספר החינוך)

שאלה: (1) מה טורחם הדיבורים הפולטים לפני האדם, ולאילו דברים מוציאים לזכרם כאשר מדברים בצורה נאה לה כלפי לה?

תשובה: (1)

ג. מדיני המצווה

- 1) חז"ל הזהירו אותנו פעמים רבות שלא לומר דברים פוגעים, וזירזו אותנו מאוד לקיים את המצווה "לא תונו" בדברים.
- 2) אסור לאדם להגיד שהוא מעוניין לקנות חפץ מסויים, ואין לו כסף בכלל במה לקנותו.^[2]
- 3) אסור לאדם לומר אפילו ברמז קטן שום מילה או לעשות תנועה הרומזת לקללה או לפגיעה בכבוד האדם. משום שהתורה החמירה מאוד ואסרה שום דיבורים או רמזים כאלה, מכיון שהאנשים נפגעים מאוד מכך עד לעומק נפשם. והאנשים מקפידים יותר על דיבורים אלו, מאשר על רמאות בכסף.
- 4) אי אפשר לפרט את כל הדינים והמקרים במצווה הזו, לכן כל אדם צריך מאוד להזהר שלא לצער אף אחד בשום אופן, שהרי ה' יודע את כל הכוונות והמחשבות של האדם בכל מה שהוא אומר או רומז כלפי אחרים.

ד. מקום וזמן המצווה

- 1) מצוות לא להונות בדברים נוהגת בכל מקום ובכל זמן.
- 2) חייבים בה גברים וגם נשים.

- (3) אפילו בילדים קטנים אנו חייבים בה, שלא להכאיב ולא לצער אותם. אבל מותר להוכיח ולהגיד להם דברי מוסר כדי שיתקנו את מעשיהם. וההורים המדברים לילדיהם בצורה מכובדת בלי לצער אותם, זוכים לברכה ולחיים טובים.
- (4) **העונש** העובר על מצוות לא תונו בדברים ביטל מצוות לא תעשה, אבל לא חייב מלקות, משום שזהו לאו שאין בו מעשה.
וכבר ה' יביא עליו יסורים, הדומים למלקות בלי רצועה שמכים בה, והם יפגעו בו על שחטא בכך.
- (5) מה מותר לענות נגד אדם שפוגע בחברו בדיבורים?
אם בא אדם ואומר דברים רעים נגד חברו, מותר לשני לענות לו ולהגן על כבודו ועל שמו הטוב, והוא לא חייב לשתוק כלפיו.
אולם, הוא צריך להתרחק מההתקוטטויות, הוויכוחים והקללות, ולא ישתמש בלשונות כאלו להגן על עצמו. וכל מי שמתנהג בצורה מכובדת, אנשים אחרים לא יפגעו בכבודו. ולא יענה לו בכעס, אלא בצורה נעימה ומכובדת, ויציל את כבודו בפני כולם, וכך כל האשמה תהיה מוטלת על הפוגע והמקלל, וכל מי שמתנהג בצורה מכובדת, אנשים אחרים לא יפגעו בכבודו.
- (6) מהיכן מהתורה אנו יודעים שמותר לענות נגד הפוגע בחבירו?
למדנו זאת מהדין של מי שבא במחותרת לגנוב ולהרוג, מותר להקדים ולהרוג אותו אפילו לפני שעשה פעולה כלשהי.
לכן גם כאן, מותר לאדם להגן על כבודו, לפני שהשני פוגע בו ובשמו, שהרי אין האדם חייב לסבול בנזקים שמישהו אחר גורם לו.
- (7) **מעלת החסידים**: יש יהודים שמתנהגים במידת החסידות, ואינם עונים לאדם שפוגע בכבודו ומעליב אותם, משום שהם חוששים שאולי ע"י תגובה יבואו לידי כעס, ובכך ירכשו מידה לא טובה, לכן הם מעדיפים להיות "מהנעלבים ואינם עולבים, שומעים חרפתם ואינם משיבים". הם שותקים וסובלים, ולכן הם נקראים אוהבי ה'.

שאלות לחזרה

1. הסבר את הקשר בין הונאה לבין דיבורים שפוגעים ומכאיבים.
2. מניין לדעתך למדו חז"ל ש- "לא תונו" כאן [במצוות של"ח] הוא הונאה בדיבורים, ואילו "לא תונו" [במצוות של"ז] זו אונאת ממון? [העזר במקור המצווה במצווה של"ז].
3. כתוב דוגמא נוספת של הונאה בדיבורים, לא מהדוגמאות שכתובות בסיכומים.
4. האם אדם שמבטיח לחברו דבר מסוים היום, וכשהוא בא לקבלו, אומר לו תבוא מחר, וכשבא למחרת, אומר לו תבוא מחרתיים, וכן הלאה בלך ושוב, האם זו הונאת דברים? נמק.
5. מדוע התורה החמירה והקפידה כל כך בהונאת דברים, שלא לפגוע באדם אפילו ברמז?
6. באיזה אופן אסור לדבר לילדים ובאיזה אופן מותר, אפילו אם נפגעים?
7. מניין אנו יודעים מהתורה שמותר לאדם להגן על כבודו בצורה מכובדת כשפוגעים בו בדיבורים?

שלא לעשות מלאכה ביום ראשון בתשרי

(מצוות לא תעשה שי"א - פרשת אמור)

שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חודש תשרי, שנאמר (ויקרא כג, כד-כה):
 "בחדש השביעי באחד לחדש כל מלאכת עבודה לא תעשו". וחדש
 השביעי יקרא תשרי, כי הוא שביעי לניסן שהוא ראש השנה לחדשים. וזה היום
 של אחד בתשרי אמרו ז"ל (ר"ה ג, ב) שנקרא ראש השנה למנות ממנו שנים
 ושמיטין ויובלות, וכן מונין ממנו לנטיעה ולירקות. ובגמרא דמסכת ראש השנה
 (ת, ב - י, ב) בארו ז"ל אמרם שהוא ראש השנה לענינים אלה למאי הלכתא. ועוד
 אמרו שם (טו, ב), שביום זה נדונין כל בני העולם על מעשיהם. ואמרו על דרך
 המליצה, לבאר שהשגחתו ברוך הוא על מעשה כל אחד ואחד ולא על כל המין
 דרך כלל, שעוברין כל בני אדם לפניו כבני מרון. כלומר, אחד אחד ולא
 בערבוב.

ומשרשי מצות המועד הזה: שהיה מחסדי האל על ברואיו לפקד אותם
 ולראות מעשיהם יום אחד בכל שנה ושנה, כדי שלא יתרבו העוונות
 ויהיה מקום לכפרה. והוא רב חסד מטה כלפי חסד (סו י, ב), וכיון שהם מועטים
 מעביר עליהן. ואם אולי יש בהם עוונות שצריכין מרוק - נפרע מהם מעט
 מעט, וכעין מה שאמרו ז"ל (ע"ז ה, ב): אוהבו נפרע ממנו מעט מעט. ואם לא
 יפקדם עד זמן רב, יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כמעט כליה חלילה. נמצא
 שהיום הנקבד הזה הוא קיומו של עולם, ולכן ראוי לעשות אותו יום טוב
 ולהיותו במנין מועדי השנה היקרים.

ואולם מהיותו יום מועד לדון כל חי, ראוי לעמד בו ביראה ופחד יותר מכל
 שאר מועדי השנה. וזהו ענין 'זכרון תרועה' הנזכרים בו, כי התרועה קול שבור,
 לרמוז שישבר כל אחד תקף יצרו ויתנחם על מעשיו הרעים, וכמו שנכתב במצות
 שופר בארפה בסדר פינחס (מנח"ס) בעזרת האל. וזהו הטעם שלא קבעו ז"ל
 לומר הלל במועד הזה, וכמו שאמרו שאין ראוי לו לאדם לומר שירה והוא
 עומד בדין. וכדאמר רבי אבהו בפרק אחרון דראש השנה (ג, ט): אמרו מלאכי
 השרת לפני הקדוש ברוך הוא: מפני מה אין ישראל אומרים הלל בראש השנה
 ויום הכפורים וכו', כדאימא התם.

מדיני השביתה ביום טוב כתבתי קצתם כמנהגי במצות מועד הפסח * עשה
 כ"ב. ועוד ראוי לכתב כאן מעט מן הענינים הנזכרים במסכת ראש
 השנה.

שָׁאֲמָרוּ שֵׁם (נ. ט), שְׁאֲרָבְעָה רְאִשֵׁי שָׁנִים הֵן: בְּאֶחָד בְּנִסָּן רִאשׁ הַשָּׁנָה
לְמַלְכִים וְלְרִגְלִים. פְּרוּשׁ רִגְלִים – כְּלוּמַר: רִגְלֵי שְׁבוּ תַחֲלָה לְרִגְלִים. כֵּן פְּתוּרוֹ
בַּגְּמָרָא (ז. ט). בְּאֶחָד בְּאֵלוֹל רִאשׁ הַשָּׁנָה לְמַעֲשֵׁר בְּהֵמָה. בְּאֶחָד בְּתֻשְׁרֵי רִאשׁ
הַשָּׁנָה לְמָה שֶׁפְּתַבְּנוּ לְמַעֲלָה. בְּאֶחָד בְּשִׁבְטֵי רִאשׁ הַשָּׁנָה לְאֵילָן. כְּדַבְּרֵי בֵּית
שְׁמַאי; וּבֵית הַלֵּל אוֹמְרִין: בְּחֻמְשָׁה עָשָׂר בּוֹ. וְשֵׁם מִתְבָּאָר בַּגְּמָרָא רְאִשֵׁי שָׁנִים
אֵלוֹ לְאֵי זֶה עֲנִין.

וְשֵׁם (ט. ט) אָמְרוּ, שְׁאֲרָבְעָה דְבָרִים מְקַרְעִין גִּזְרֵי דִינֵי שֵׁל אָדָם: צְדָקָה, צַעֲקָה,
שְׁנוּי הַשֵּׁם וְשְׁנוּי מַעֲשֵׂה. וְעֲנִין שְׁנוּי הַשֵּׁם הוּא, לְפִי הַדּוּמָה: כְּדִי שִׁיחֲשֵׁב הָאָדָם
כְּאֵלוֹ הוּא אָדָם אַחַר וַיִּכְשִׁיר כָּל דְּרָכָיו, וּבְכָל עֵת שִׁיקְרָא יִזְכָּר זֶה וַיִּתֵּן לְבוֹ אֶל
הָעֲנִין.

וּמָה שְׁאֲמָרוּ שֵׁם: שְׁלֹשָׁה סְפָרִים נִפְתַּחְתִּין בְּרִאשׁ הַשָּׁנָה: אֶחָד שֵׁל צְדִיקִים
גְּמוּרִים, וְאֶחָד שֵׁל רְשָׁעִים גְּמוּרִים, וְאֶחָד שֵׁל בִּינוּנִיִּים. וְעֲנִין פְּתִיחַת הַסְּפָרִים
נֶאֱמַר, לְפִי הַדּוּמָה, עַל דֶּרֶךְ מִשְׁלֵי בְעֲנִין הַשְּׁגָחַתוֹ בְּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶם; כְּדִי שִׁיכְנֶסוּ
הַדְּבָרִים בְּאֲזֵי הַשּׁוֹמְעִים יִדְבְּרוּ רַבּוּתֵינוּ לְעוֹלָם בְּמַרְגֵּל בְּבִנֵי אָדָם. צְדִיקִים
גְּמוּרִים נִכְתְּבִין וְנַחֲתָמִין לְאַלְתֵּר לַחַיִּים. פֶּרֶשׁ מוֹרֵי יִשְׁמְרֵהוּ אֵל: צְדִיק גְּמוּר
בְּכָאן שְׁכָלוֹ זָכַאי, וְכֵן רְשָׁע גְּמוּר בְּכָאן שְׁכָלוֹ חֵיב, וְלִפְיָךְ נַחֲתָם מִיָּד לְמִיתָה,
אַחַר שְׁאִין לוֹ זְכוּת בְּעוֹלָם שִׁיגֵן עֲלָיו. בִּינוּנִיִּים תְּלוּיִין עַד יוֹם הַכְּפוּרִים, וְאִזְ גְּמַר
דִּין שְׁלָהֶם נַחֲתָם.

וּמָה שְׁאֲמָרוּ שֵׁם בְּסֻמוּף לְזֶה: בֵּית שְׁמַאי אוֹמְרִים: שְׁלֹשׁ פְּתוּת לְיוֹם הַדִּין.
כְּלוּמַר: אַחַר הַמּוֹת שֵׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי אָדָם, שְׁזָה קְרוּי יוֹם הַדִּין. כַּת אַחַת
שֵׁל צְדִיקִים גְּמוּרִים, וְכַת שֵׁל רְשָׁעִים, וְכַת שֵׁל בִּינוּנִיִּים. בְּכָאן פֶּרֶשׁוֹ: צְדִיק גְּמוּר
וְרְשָׁע גְּמוּר בְּדִינָם. וּכְזֶה הַפְּרוּשׁ תַּסְתַּלַּק קְשִׁיָּא גְדוּלָה מִן הָעֲנִין. אִם תּוֹזְפָה, בְּנֵי
– תְּרַגֵּישׁ בְּהַ, וַיִּנִּיחַ לָךְ עֲמַלֵי זֶה.

וּמָה שְׁאֲמָרוּ שֵׁם שֶׁהַצְּדִיק גְּמוּר בְּדִינוֹ נַחֲתָם לְאַלְתֵּר לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא –
אֵל תַּחֲשֹׁב שְׁחֵי הָעוֹלָם הַבָּא דְבַר הַשְּׁוֶה לְכָל צְדִיק, כִּי יֵשׁ בְּאוֹתָן הַחַיִּים מַעֲלוֹת
עַד אֵין מִסְפֵּר, וְכָל צְדִיק וְצְדִיק עוֹלָה בְּהֵם עַד מְקוֹם הַרְאוּי לוֹ לְפִי שְׁכָרוֹ. וַיִּתֵּר
פְּרֻטֵי עֲנִינִים אֵלָה – שֵׁם בְּרִאשׁ הַשָּׁנָה פֶּרֶק רִאשׁוֹן.

וְנוֹהֵג אִסוּר מְלֹאכָה זֶה בְּכָל מְקוֹם וּבְכָל זְמַן, בְּזִכְרִים וּנְקֻבוֹת.

וְעוֹבֵר עֲלֵיהֶם וְעֹשֶׂה מְלֹאכָה שְׁלֵא לְצַרְךָ אֲכָל נֶפֶשׁ – חֵיב מְלָקוֹת, כְּמוֹ שֶׁפְּתַבְּנוּ
בְּשָׂאָר יְמֵי הַמוֹעֲדִים.

א. מצוות לא תעשה שלא לעשות מלאכה ביום ראש השנה

1. הגדרת המצווה

"שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חודש תשרי שהוא ראש השנה לחודשים, וזה היום של אחד בתשרי, אמרו חז"ל שנקרא "ראש השנה".

(ספר החינוך)

2. מקור המצווה

"שנאמר: "בחודש השביעי באחד לחודש כל מלאכת עבודה לא תעשו" [פרשת אמור], וחודש השביעי יקרא תשרי, כי הוא שביעי לניסן".

(ספר החינוך)

הסבר: בתורה, חודש ניסן הוא הראשון, אייר שני, וכו', תשרי שביעי וכו'. לפי חז"ל, חודש תשרי הוא ראש השנה לכל 12 החודשים, תשון שני, כסלו שלישי וכו'.

שאלה: *מה קיצו חז"ל 'א' בתשרי יהיה ראש השנה?*

תשובה א': סיבה ראשונה:

[1] מבחינת ההלכה, חז"ל קבעו את א' בתשרי לראש השנה, כדי לספור לפיו את השנים, השמיטות והיובלות. וגם סופרים מראש השנה את החודשים והשנים לנטיעת עצי הפרי ולירקות שזורעים. ספירת השנים, שנה ראשונה, שנייה וכו' בשבע שנים של השמיטה, נעשית מראש השנה עד לראש השנה הבאה.

השמיטה: שנת שמיטה מתחילה מראש השנה ומסתיימת ערב ראש השנה הבא אחריו.

היובלות: שנת היובל מתחילה מראש השנה, ומסתיימת בערב ראש השנה הבא אחריו.

תשובה ב': סיבה שניה להיות א' בתשרי ראש השנה -

"שביום זה נידונין כל העולם על מעשיהם, ואמרו שם [2] על דרך המליצה לבאר השגחתו ברוך הוא על מעשה כל אחד ואחד ולא על כל המין דרך כלל, שעוברין על בני אדם לפניו כבני מרון [=כבנומרון, כלומר: כגדוד], כלומר, אחד אחד ולא בערבוב".

(ספר החינוך)

[1] ראש השנה, דף ב' ע"א.

[2] ראש השנה, דף ט"ז ע"א.

- שאלות: (1) מהו ההבדל באנשים הנידונים צ"י ה' בין ראש השנה לבין שאר הימים?
 (2) מדוע מכנה בצל הספר החינוך את השנה ה' כראש השנה "צל דרך האליצה"?

תשובות: (1)

(2)

ב. שורשי המצווה [טעם ויסודות המצווה]

- (1) מדוע קבצ לנו ה' את יום ראש השנה כיום לבקוד בו את מצותנו?

"שהיה מחסדי הא-ל על ברואיו לפקוד אותם ולראות מעשיהם יום אחד בכל שנה ושנה, כדי שלא יתרבו העוונות, ויהיה מקום לכפרה, והוא "רב חסד" מטה כלפי חסד, וכיוון שהם מועטים מעביר עליהן, ואם אולי יש בהן עוונות שצריכין מירוק נפרע מהם מעט מעט ואם לא יפקדם עד זמן רב יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כמעט כלייה חלילה, נמצא שהיום הנכבד הזה הוא קיומו של עולם, ולכן ראוי לעשות אותו יום טוב ולהיותו במניין מועדי השנה היקרים".^[3]

(ספר החינוך)

- שאלות: (3) מה היה קורה לנו אם ה' לא היה קובצ לנו את ראש השנה לסליחה?

- (4) מהו החסד הגדול שצפה ה' צמנו כשנתן לנו יום אחד בשנה לבקידת מצותנו?

תשובות: (3)

(4)

- (2) מה המצוות ה' "זכרון תרועה" כראש השנה?

"ומצד שהוא יום הדין לדון כל חי ראוי לעמוד בו ביראה ופחד יותר מכל שאר מועדי השנה, וזהו עניין "זכרון תרועה" הנזכרים בו, כי התרועה קול שבור, לרמוז שישבור כל אחד תוקף יצרו הרע ויתנחם על מעשיו הרעים".^[4]

(ספר החינוך)

[3] ראש השנה, דף י"ז ע"א; עבודה זרה, דף ד' ע"א.

[4] ספר החינוך, מצוות שופר בראש השנה, סי' ת"ה.

שאלה: 5 מהי מטרת תקיפת השופר בראש השנה?

תשובה: 5

3) מדוע ראש אומר "ה'ה'ה' בראש השנה ומיזב הכיפורים?

"שאינן ראוי לו לאדם לומר שירה והוא עומד בדין".^[5] (ספר החינוך)

ג. מדיני המצווה

1) ארבעה ראשי שנים הן:^[6]

א' בניסן: ראש השנה למלכים ולרגלים. כלומר, החג [=הרגל] בניסן, דהיינו, פסח הוא החג הראשון לשלושת החגים [פסח, שבועות, סוכות]. מלך בישראל סופרים לו שנות המלכות מניסן.

א' באלול: ראש השנה למעשר בהמה.

א' בתשרי: ראש השנה לשנים, לשמיטה וליובל.

א' בשבט: בית שמאי אומרים שהוא ראש השנה לאילנות.

ט"ו בשבט: בית הלל אומרים שהוא ראש השנה לאילנות.

2) בראש השנה, אדם יכול לזכות שה' יקרע את גזר דינו, ויסלח לו, ע"י 4 דברים:^[7]

צדקה: שיתן צדקה לעניים.

צעקה: שיתפלל בתחנונים לה'.

שינוי השם: שיחשוב האדם כאילו נשתנה שמו למישהו אחר, ונהיה אדם חדש, שתיקן את עצמו.

שינוי מעשה: שישנה את מעשיו הרעים לעשות רק מעשים טובים, שיחזור בתשובה.

3) פרוש ראשון לעניין של "שלושה ספרים נפתחים בראש השנה, אחד של צדיקים, ואחד של רשעים גמורים, ואחד של בינוניים".^[7]

"נאמר לפי הדומה על דרך משל בעניין השגחתו ברוך הוא עליהם, כדי שיכנסו הדברים באוזני השומעים ידברו רבותינו לעולם במורגל בבני אדם". (ספר החינוך)

[5] ראש השנה דף ל"ב ע"ב.

[6] ראש השנה דף ב' ע"א דף ד' ע"א.

[7] ראש השנה, דף ט"ז ע"ב.

הסבר חז"ל מדברים בצורת משל מהחיים הרגילים ומהמציאות שלנו, כדי להסביר לנו שה' משגיח, נותן שכר ומעניש לפי מעשיו של אדם.

צדיק גמור כולו זכאי, לכן נחתם לחיים.

רשע גמור - כולו חייב, לכן נחתם מיד למיתה, מכיוון שאין לו זכות בעולם שתגן עליו.

בינוניים לא צדיקים ולא רשעים, ואז דינם תלוי עד יום הכיפורים, ולפי מעשיהם נחתמים.

(4) **פירוש שני** "לשלושה ספרים נפתחים". בית שמאי פירשו שמדובר על "שלוש כיתות ליום הדין".

יום הדין הוא היום שהאדם שנפטר ומת ונשמתו עלתה למעלה, ושם שופטים אותו.

צדיק גמור נשמתו הולכת עם "כת אחת של צדיקים גמורים", בעולם העליון, משום שהוא היה צדיק גמור בדין שלו.

רשע גמור - נשפט כרשע בדין שלו, ולכן, הוא יהיה בכת של רשעים בעולם האמת.

בינוני נשפט כבינוני בדין שלו, והולך לכת של בינוניים בעולם האמת.

הערה: בעל ספר החינוך העדיף את הפירוש הזה ולא הפירוש הקודם, משום שהפירוש של בית שמאי פתר שאלה קשה על הפירוש הראשון. [כנראה שכוונתו לשאלה, הרי בעולם הזה אנו רואים שיש צדיקים שמתים מיתה קשה, ויש רשעים שממשיכים גם אחרי ראש השנה לחיות חיים נעימים, ואם כן, היכן הצדק? ולכן, לפי הפירוש השני שהשכר והעונש בעולם האמת, כל אחד נידון לפי הצדק, ועל כך אין שום קושיה].

(5) **האם כל הצדיקים מקבלים אותו שכר בצולם הא?**

תשובה: לא. משום שיש צדיקים יותר גדולים, ופחות גדולים, כל אחד לפי מדרגתו בצדקות שלו. לכן, גם בעולם הבא יש מדרגות שונות של חי העולם הבא, וכל צדיק וצדיק עולה למקום שלו, ולמדרגה שלו, לפי השכר שמגיע לו על מעשיו.

(6) דיני יום טוב חלים על ראש השנה כמו על כל יום טוב מהתורה. [8]

[8] מדיני יום טוב הובאו בספר החינוך, מצווה שלא לעשות מלאכה ביום א' של פסח, סי' רצ"ח.

ד. זמן ומקום המצווה

- 1) אסור לעשות מלאכה ביום ראש השנה בכל מקום ובכל זמן.
- 2) כולם חייבים באיסור זה, גברים ונשים.
- 3) העונש מי שעשה מלאכה האסורה בראש השנה, חייב מלקות מהתורה.
[פרט למלאכות המותרות לצורך אוכל נפש, כגון, בישול וכדומה, שלא חייבים עליהם].

שאלות לחזרה:

- 1) כתוב 2 סיבות, מדוע חז"ל קבעו את א' בתשרי כראש השנה, ולא את א' בניסן?
- 2) הסבר מה הכוונה, שא' בתשרי הוא ראש השנה לשנים, לשמיטות וליובלות?
- 3) מדוע קבע ה' את א' בתשרי כיום ראש השנה לפקידת מעשינו?
- 4) מה עושה "התרועה" של השופר לאדם בראש השנה?
- 5) מדוע לא אומרים "הלל" בראש השנה וביום הכיפורים?
- 6) כתוב את 4 ראשי השנים, והסבר אותם.
- 7) מה האדם צריך לעשות, כדי שיתבטל גזר הדין עליו, ויסלח לו ה'?
- 8) כתוב את ההסבר של בית שמאי למאמר חז"ל: "שלושה ספרים נפתחים בראש השנה וכו'".
- 9) מדוע ספר החינוך העדיף את הפירוש של בית שמאי מעל הפירוש הראשון?
- 10) איזה עונש חייב אדם שעשה מלאכות האסורות מהתורה בראש השנה, ואיזה שכר מגיע לו אם מקיים את מצוות ראש השנה?

שלא לעשות מלאכה ביום שמיני עצרת

(מצוות לא תעשה שכ"ג - פרשת אמור)

שלא לעשות מלאכה ביום שמיני של חג, והוא יום כ"ב בתשרי, שנאמר (ויקרא כג, לו): "ביום השמיני מקרא [נגו'] כל מלאכת עבודה לא תעשו". וזה

פרשנא לה לקרא אלבה, כלומר: ביום הראשון הוא אסור כל מלאכת עבודה חוץ מצרף אכל נפש, אבל בחלו של מועד לא כל מלאכות של עבודה אסורות בו, אבל יש אסורות ויש מתרות, ומסרן הפתוב לחכמים. ורבי עקיבא ילף לה מ"אלה מועדי יי מקראי קדש" (שס ט, ד), דמוקים לה אחלו של מועד, ומדכתיב בה 'מקראי קדש' מלמד שאסור בעשיית מלאכה. ואפשר דאלבה המלאכות המתרות בו נפקי לה מ"עצרת היא" (שס ט, לו) - כלומר, שיום שמיני הוא עצור בכל מלאכה ולא השאר ימים. אי נמי נפק לה מ'השביעי' הכתוב בפסח בסדר ראה אנכי (דברים טו, ט): "ששת ימים תאכל מצות", שאמרו ז"ל (מגינה ט): "וביום השביעי עצרת" - השביעי עצור בכל מלאכה ולא הששי. ואי זו מלאכה אסורה או מתרת מסרן הכתוב לחכמים. ואחר שהדבר מסור בידם, שלא אסרה התורה אלא במה שיאמרו הם, חלקו המלאכות כפי רצונם ודעתם. ונמצא, שכל מלאכה שאסורה הם ז"ל אסורה לנו מדאורייתא, ואשר התירו גם כן מתרת מן התורה, כי בידם נמסר אסור זה לפי משמעות הנדרש בכתוב.

והם אמרו דרך כלל, שכל מלאכה שאם לא יעשה אותה במועד ימצא בה הפסד הרבה - מתר לעשותה. וזהו אמרם (מו"ק ג, ב): משקין בית השלחין במועד. כלומר, גן ירק או פיוצא בו שמשקין אותו תמיד, ואם לא ישקוהו - יפסד. לשון 'שלחין' כמו 'שלהין', מלשון 'משלהי' (אונקלוס דברים כה, יח), שהוא צמא למים. ואמרו ז"ל (מו"ק ט, ט), דכשהוא משקה אותו - לא ישקהו ממי הברכה וממי הגשמים, שיש בדבר טרח הרבה; אבל משקין אותו מן המעין. כלומר, שממשיכו ומשקה בו. הרי שהחמירו בזה קצת שלא לטרח בדבר טרח רב, מפני שזה אינו נעשה אלא כדי שתהיה גנתו רעננה, דשמה תיבש כלה או מקצתה. אבל בכל מלאכה האבדה או ודאי קרובה להפסד אם לא יעשה במועד, כגון מי שיש לו זיתים וירא שלא יפסדו אם לא יוציאו מהן שמנן מיד, או ענבים אם לא ידרוך אותם מיד, או כל דבר פיוצא בהן - לא החמירו בזה ולא חשו לטרח רב. אלא עושה בהם כל צרכיו בלא שום שנוי, כדרך שהוא עושה בחל. וכן התירו ז"ל (שס י, ט) לבצר במועד כרם שהגיע זמנו להבצר.

ועוד אמרו דרך כלל בענין זה (שם מ, ט), שההדיוט תופר כדרכו והאמן מכליב, וכודאי לא בחפירה לבד אמרו כן, אלא הוא הדני לכל המלאכות לפי הדומה. ושאלתי מפי מורי, אם נאמר כן בכתיבה שיכתב ההדיוט כדרכו, ולא התירו לי. אולי מפני שמצאנו בפרוש (שם ימ, ג) שאסרו ז"ל להגיה אפלו אות אחת בספר העזרה, נחמיר בכתיבה.

ואסרו (שם יג, ג) לכל אדם שלא יבין מלאכתו במועד. כלומר, שיניח מלאכתו נקרא חג העצרת. ואמרו ז"ל, שהוא נקרא כן לפי שהוא סוף המועדים. ועל דרך משל הוא כאלו אמר- הקדוש ברוך לישראל: עכבו עמי יום אחד, שקשה עלי פרידתכם.

בבב אמרנו הרבה פעמים (מנה שט ועד) שאסור מלאכה בכל המועדים שנה, אמנם יש לי להרחיב המאמר בכאן ולהודיע, בני, בענין יום טוב זה מה שהודיעונו בו חכמים ז"ל (יומא ג ג) שהוא יום טוב בפני עצמו. כלומר, שאינו מכלל חג הסוכות. ואף על פי שאתה רואה כל ישראל יושבים בסוכותיהם יום אחד משני ימים טובים של חג העצרת, זה אין הדבר מפני שיהיה מכלל החג, שהרי בפרוש אנו אומרים בברכותיו 'את יום שמיני חג העצרת', ואין זכר לחג הסוכות בו כלל; אבל מפני תקנת שני ימים טובים של גליות אנו צריכין לישב בסכה שמונה ימים ולא יספיקו לנו שבועה פדיון התורה, ועל כן אנו יושבים בסכה ביום השמיני של חג הסוכות.

ואמרו ז"ל (סוכה מ, א): מיתב יתבינן בסכה, כדי לצאת ידי חובה. אחר שחיבנו ז"ל להוסיף יום אחד בכל מועד ומועד, הוספנוהו גם כן בסוכות ועשינו ימי סכה שמונה ימים. אבל מפל מקום ברוכי לא מברכין על הסכה ביום זה, אחר שהוא באמת יום מועד אחר, שהשתא בקיאינו אנו בקבועא דירחא, ויותר ראוי שנקרף על יום טוב העצרת שהוא האמתי ולא על האחר שהוא מפני התקנה. ושםא תאמר: למה לא תקנו לברך על שניהם, ונאמר 'ביום חג הסוכות וחג העצרת הזה', כמו בשבת ומועד שאנו זוכרים שניהם? הא ליתא. דאלו בשבת ומועד שניהם ביום אחד הן, אבל שני מועדים אי אפשר שיהיו ביחד, ועל כן אין ראוי לנו לברך כן. אבל 'לישב בסכה' ראוי לנו, שישבת הסכה לא נרעא מידי בחג העצרת, ויש בדבר מצות התקנה של שני ימים טובים של גליות שתקנו ז"ל בכל מועד, כמו שפרשנו למעלה (מנה טז).

ועוד אודיע, בני, מעט במה שאמרו ז"ל בענין חלו של מועד, והם הימים האמצעיים שבפסח וסוכות. שאמרו ז"ל (מגילה יט, א), [שאסורין] בעשית מלאכה מן התורה. ואולם לא בא מפרש בתורה אי זו מלאכה אסורה בהם או מתרת, אבל מפל מקום התורה אסרה בהם מלאכה כמו שלמדו חכמים הדבר מן הפתויב

בראש מסכת מועד קטן (נ"ד, טו). יש מהם שלמדו הדבר ממקרא ד"את חג המצות תשמר" (שמות כג, טו), והוא רבי יאשיה, דמשמע לה: כל ימי חג המצות תשמר מעשית מלאכה, אבל לא שיהיו פלן שוין במלאכות. ורבי יונתן אתיא לה בקל וחמר התם מראשון ושביעי שאין קדשה לפניהם ולאחריהם וכו'. ואיכא התם דילף לה מ"כל מלאכת עבודה לא תעשו" (ויקרא כג, ו), והוא רבי יוסי הגלילי. והכי לדעת קדם המועד בענין שיצשה אותה במועד מפני שהוא פנוי. כי לא לעסק במלאכה הקבועי מי חלו של מועד, כי אם לשמח לפני יי. רוצה לומר, להתקבץ במדרשות ולשמע נעם אמרי ספר, הלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת. וכל המכונן מלאכתו במועד ועשה אותה – בית דין מאבדין אותה ומפקירין אותה לכל. ואם מת אותו שפון אותה במועד – אין קונסין בנו אחריו (סג יג, ב), וגם אין מונעין הין מלעשות אותה מלאכה במועד כדי שלא תאבד. וקורא אני על בן זה (איוג כג, ח): "וצדיק ילבש".

ודרך כלל התירו ז"ל (מו"ק יג, ב) לכל מי שיש לו צרף – כלומר, שאין לו מה יאכל – לעשות כל מלאכה. וכן לבעל הבית התירו לעשות כל מלאכה לצרף מי שאין לו מה יאכל. ופרוש אין לו מה יאכל, לפי הדומה, הוא מי שאין לו מעות במה יקנה צרכיו, ואף על פי שיש לו בית וכלי תשמיש, שאין מחיבין לו לאדם למכר פלוני. ויתר פרטי חלוקי מלאכות המועד רבו עד מאד, וכלן יתבאר יפה במסכת מועד קטן.

וכלל זה יהיה בידך: שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת, שאין להן לדמות ולהוציא בהן דבר מדבר, כי פעמים תמצא לרבותינו ז"ל מתירין מלאכה כבדה בענין אחד, ופעמים יחמירו על הקלה בענין אחר. ואל תתמה על הדבר, עם ההקדמה שהקדמתי כי התורה לא אסרה ולא התירה בחלו של מועד אלא במה שישפיו הם. וכן בענין שבותי שבת ויום טוב נמצא בגמרא מקומות שהעמידו דבריהם ז"ל אפלו במקום תורה, ופעמים מקלין בהן במקום שראו טוב להקל. ולא דבר ריק בכל דבריהם. וזכר בני כלל זה, שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת שאין דנין בהן דבר מדבר, ואל תטעה בו, כי גדולי עולם אמרוהו.

ודעת הרמב"ם ז"ל (שמות י"ט, ו, ב), שכל אסור מלאכה בחלו של מועד אינה אלא מדברי סופרים. וכל אותן הפתובים שאמרנו למעלה, שהן פריש מסכת משקין, ירצה הרב לומר דאסמכתא בעלמא נינהו. והרמב"ן ז"ל ורבים עמו אמרו, שעקר אסור מלאכה בו מן התורה כמו שכתבנו, ופרטי המלאכות וחלוקיהן נמסרו לחכמים ז"ל.

א. מצוות לא תעשה שלא לעשות מלאכה בחג יום שמיני עצרת

1. הגדרת המצווה

"שלא לעשות מלאכה ביום שמיני של חג [עצרת, שאחרי חג הסוכות] והוא יום כ"ב בתשרי וזה נקרא "חג העצרת", ואמרו חז"ל, שהוא נקרא כן, לפי שהוא סוף המועדים".
(ספר החינוך)

2. מקור המצווה

איסור עשיית מלאכה ביום שמיני חג העצרת שהוא יום טוב, כתוב בתורה במפורש:

"שנאמר: "ביום השמיני מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו". [פרשת אמור].
(ספר החינוך)

3. מדוע חג זה נקרא "חג העצרת"?

"עצרת" - מלשון תעצרו, תשארו, אל תלכו, תחגגו עוד יום נוסף, בסוף כל החגים של חודש תשרי.

"ועל דרך משל הוא: כאילו אמר הקב"ה לישראל, "עכבו עימי יום אחד שקשה עלי פרידתכם".
(ספר החינוך)

שאלה: 1) מהו *העצרת* ומהו *העצרת* בקשר ל*העצרת*?

תשובה: 1)

לסיכום: יום שמיני חג עצרת הינו יום טוב בפני עצמו, ואינו חלק מחג הסוכות, ויש עליו את כל האיסורים והמצוות של יום טוב.

4. מדוע חוגגים שני ימים טובים בגלות בחוץ לארץ?

מושגים:

יום טוב שני של גלויות: חז"ל תיקנו שבחוץ לארץ חייבים לחגוג יום טוב שני מדרבנן (2 ימים טובים), משום שהיה להם ספק בחוץ לארץ איזהו היום הראשון של החג, שהרי לא ידעו באיזה יום נקבע ראש חודש בבית הדין בירושלים עפ"י העדים שראו את הירח, עד שהגיע השליח והודיע להם.

קיבועא דירחא: קביעת היום של ראש החודש, כשהירח מתחיל להיראות, עפ"י 2 עדים שראוהו, והעידו בבית הדין הגדול בירושלים בזמן בית המקדש.

[1] יומא, דף ב' ע"ב. וראה בספר החינוך, מצווה שלא לעשות מלאכה ביום חג השבועות, סי' ש"ט, ומצווה שלא לעשות מלאכה ביום א' של פסח סי' רצ"ח, פירוט הדינים של יום טוב.

לוח השנה: למרות שכיום נקבע לוח השנה, ראש חודש והחגים בצורה מחושבת מראש, וגם בחוץ לארץ, בכל זאת, ממשיכים לחגוג בחוץ לארץ שני ימים טובים כל חג, מכיון שאחרי שחז"ל קבעו לעשות שני יו"ט בחו"ל, אנחנו לא משנים את מה שציוו לנו חכמינו.

(א) חז"ל תקנו שבחוץ לארץ יחגגו כל חג שני ימים מדרבנן למשל, יום ראשון של פסח, ויום שביעי של פסח, חג השבועות יומיים, יום ראשון של סוכות, יום שביעי של סוכות ויום שמיני חג עצרת.

(ב) **כיִצַּד חוֹלֵמִים יוֹם שְׁמִינִי לֵב סוּכּוֹת עַם שְׁמִינִי עֲצַרְתָּ בְּחוּץ אֶרֶץ?**

בחוץ לארץ חייבים לחגוג 8 ימים של סוכות, לפי תקנת חז"ל. אולם נוצרה בעייה, משום שביום שמיני של סוכות הוא גם יום טוב של שמיני חג העצרת, ואיך ניתן לחגוג שני חגים באותו יום? מכיוון ששמיני חג עצרת הוא היום טוב העיקרי שאנו מצווים מהתורה, ואילו יום שמיני של סוכות הוא מדרבנן, לכן מקיימים בו כל המצוות שחייבים ביום טוב של שמיני עצרת, וגם חלק מהמצוות של סוכות שלא מתנגשים עם המצוות של שמיני עצרת.

(1) **תפילה:** מתפללים תפילות של שמיני חג עצרת ומברכים את הברכות שלו, ומזכירים רק אותו, ולא מזכירים ולא מברכים ברכות של סוכות, משום שאי אפשר לפי הדין לחגוג שני חגים שונים באותו היום.

**אִדְוָא כְּשִׁילָא חַד הַיּוֹם שְׁמִינִי אֲנִי מְבָרְכִים וְאֲזְכִּירִים
עַם אֵת הַשְּׁמִינִי וְעַם אֵת הַחַד?**

תשובה: משום שהשבת והחג הינם יום אחד, ולא שני חגים שמתנגשים זה בזה.

(2) **קידוש:** אומרים רק ברכות הקידוש של שמיני חג עצרת, ולא מזכירים את סוכות בכלל, משום שהם שני חגים נפרדים.

(3) **ישיבה בסוכה:** יושבים בסוכה ביום שמיני עצרת שהוא יום השמיני של סוכות, משום הספק של יו"ט שני של גלויות שנקבע מדרבנן, אבל אסור לברך על הישיבה בסוכה, משום שהישיבה בסוכה בשמיני עצרת אינה גורעת שום דבר מהיום טוב עצמו, וממילא יוצאים ידי חובת הסוכות מדרבנן, אך לא מברכים על הסוכה, משום שברכה כזאת תהיה מנוגדת לברכה על שמיני חג עצרת. [2]

[ולכן גם לא נוטלים לולב בשמיני חג עצרת, משום שזו מצווה המתנגשת עם מצוות יום טוב של שמיני עצרת].

(ג) **חול המועד:** הם הימים שבאמצע חג הפסח [בין היום הראשון (בחז"ל בין היום השני) לבין היום השביעי, פרט לשבת], ושבת הסוכות [בין היום הראשון (בחז"ל בין היום השני) לבין שמיני חג עצרת].

(1) אסור מהתורה לעשות מלאכה בחול המועד, אולם התורה נתנה סמכות בידי חכמינו לקבוע איזה מלאכות אסורות ואלו מותרות.

סוכה, דף מ"ז כ"א. וראה ספר החינוך, מצווה שלא לעשות מלאכה ביום שביעי של פסח, סי' ש"א.

[3]

המקור ללימוד איסור מלאכה מהתורה בחוה"מ הוא:

בעל הדעה	מקור הלימוד	צורת הלימוד
(א) רב יאשיה	הפסוק: "את חג המצות תשמור". (פרשת בא)	פירוש לפסוק כל ימי חג הפסח אסורים בעשיית מלאכה, אבל לא כל ימי החג זהים בסוגי המלאכות האסורות, אלא ביו"ט אסורים כולם [פרט לאוכל נפש], אבל בחול המועד אסורות רק חלק מהן.
(ב) רבי יונתן	ע"י קל וחומר לימוד קל וחומר לגבי איסורים מהתורה, הינו, אחד מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. מידה זו של קל וחומר קובעת, שאם דבר שהינו קל התורה אסרה אותו, כל שכן דבר דומה שהינו חמור, וודאי שיהיה אסור מהתורה.	הקל ימי החול שלפני ואחרי החג. החומר ימי חול המועד שאחרי יו"ט ראשון ולפני יו"ט אחרון. והקל וחומר הוא: אם הימים שלפני ואחרי החג, שהם ימי חול ואין בהם שום קדושה, התורה קבעה לאחריהם ולפניהם ימים של חג שאסורים במלאכה, ימי חול המועד שהינם באמצע, ויש לפניהם ולאחריהם יו"ט עם קדושה, כל שכן שצריך להחמיר בהם ולאסור בהם את המלאכות.
(ג) רבי יוסי הגלילי	הפסוק: "כל מלאכת עבודה לא תעשו". (פרשת אמור)	ביו"ט הראשון והאחרון, התורה אסרה כל המלאכות חוץ ממלאכת צורך אוכל נפש, שהתירה לעשות ככל הפעולות הנצרכות להכנת ובישול המאכלים בחג, לכבוד שמחת החג, אולם לימי חול המועד התורה מסרה בידי החכמים, איזה מלאכות לאסור ואיזה להתיר.
(ד) רבי עקיבא	הפסוק: "אלא מועדי ה' מקראי קודש". או מהפסוק: "עצרת היא". או מהפסוק: "וביום השביעי עצרת". (פרשת אמור)	פסוק זה מדבר על ימי חול המועד, שהם "מקראי קודש" שבהם התורה אסרה עשיית מלאכה. שדווקא בחול המועד מלאכות מסויימות מותרות, ורק ביום טוב [=עצרת] הוא שעצור [=אסור] בכל המלאכות אבל ימי חול המועד לא. שדווקא יום השביעי של חג הוא עצור [=אסור] בכל המלאכות, אבל יום שישי, חמישי וכו' שלפניו, שהם ימי חול המועד, מותר בחלק מהמלאכות.

אינה מלאכות מותרות בחול המועד ואינה אסורות?

(2)

התורה מסרה זאת בידי החכמים לקבוע מלאכה שאסורה ומלאכה שמותרת. מלאכות שאסרו חכמינו לעשות בחול המועד הן אסורות מדאורייתא. מלאכות שהתירו חכמינו לעשות בחול המועד הן מותרות מדאורייתא. הכלל לפיו קבעו חכמים את המלאכות המותרות בחול המועד. כל מלאכה שאם לא יעשה אותה בחול המועד יגרם לו הפסד גדול, מותר לעשותה בחול המועד. [4]

[5]

לדוגמא: מותר להשקות גן ירק, שדה ירקות או פירות [=בית השלחין] וכדומה, בחול המועד שרגילים להשקות אותו כל הזמן, בתנאי שאם לא ישקוהו

[3]

חגיגה, דף "יח ע"א. ברי"ף בתחילה מסכת מועד קטן.

[4]

מועד קטן, דף ב' ע"א.

[5]

תרגום אונקלוס [פרשת כי תצא] לתיבה: "עייף" "משלה" = צמא למים. (דברים כ"ה, י"ח).

במשך אותו שבוע יגרם הפסד גדול. אבל לא ישקה את השדה מהמים שבבריכה, או ממאגר מי הגשמים, שמצריכים מאמץ גדול יותר בהשקאה, אלא ישקה אותו מהמעין, שהמים זורמים בקלות. שהרי המטרה היא רק שהשדה לא יתייבש ויפסיד, ולכן צריכים לעשות כמה שפחות עבודה וטירחה.

דוגמא: לעבודות שמותר לעשות בחול המועד כמו תמיד, בלא שום שינוי. איכר שיש לו זיתים לסחוט אותם לשמן, או יש לו ענבים לעשות מהן יין, מותר לו לסחוט אותם בצורת המלאכה הרגילה, ואינו צריך לעשות שום שינוי בעבודה שלו, כמו ביום חול, משום שתז"ל לא החמירו בהם, ולא חששו שיש בהן טירחה גדולה.

עוד דוגמא: כרם ענבים שהגיע הזמן לבצור [=לקטוף] את הענבים, בעל הכרם יכול לבצור את הענבים כמו בימות החול. [6]

עוד דוגמא: אדם שצריך לתפור בגד בחול המועד ללבוש, תופר בצורה רגילה בלא שום שינוי. חייט [=אומן] שצריך לתפור בגד בחול המועד כדי למכור ויהיה לו כסף לחג, צריך לתפור בתפרים רחבים ולא ישרים [=מכליב], בצורה של שינוי. [7]

ועוד דוגמאות: דין זה לגבי התפירה באדם או בחייט, הינו הדין לכל סוגי העבודות והמלאכות.

שאלה: מה הדין בכתובות אכתוב, ספרי, צמודות וכדומה?

באדם רגיל אסור לו לכתוב בחול המועד, משום שתז"ל אסרו אפילו לתקן אות בספר תורה בחול המועד, ולכן, בכתובה החמירו במיוחד. [8]

כלל: אסור לאדם להשאיר מלאכות ועבודות שמלפני החג כדי לעשותם בכוונה בחול המועד, שיש לו אז זמן פנוי, משום שימי חול המועד לא ניתנו לנו כדי לעשות בהם מלאכות, אלא לשמוח לפני ה' בחג. [6]

מטרת ימי חול המועד

"כי לא לעסוק במלאכה הוקבעו ימי חולו של מועד, כי אם לשמוח לפני ה'. רוצה לומר: להתקבץ במדרשות ולשמוע נועם אמרי ספר, הלכות הפסח בפסח, והלכות עצרת [=שבועות] בעצרת, והלכות החג [=הסוכות] בחג". (ספר החינוך)

[6] מועד קטן, דף י"ב ע"ב.

[7] מועד קטן, דף ח' ע"ב.

[8] מועד קטן, דף י"ח ע"ב.

3) העונש לעושה מלאכות בחול המועד שלא מותרות

מי שעושה עבודות האסורות בחול המועד, בית הדין יכולים להחרים את העבודה, או להפקיר אותה שכל מי שירצה יקח את התוצרת, או לקלקל אותה שלא יוכל להשתמש בה. אולם, אם נפטר אותו אדם שעשה מלאכה אסורה בחול המועד, לא מענישים את ילדיו על כך, ומותר להם להשתמש בה. וגם לא מענישים את בניו שלא יעשו עבודות בדברים שעלולים להפסיד אותם, אלא מותר להם לעשותם.^[9]

4) מי מותר לעשות מלאכות בחול המועד?

כל מי שאין לו מה לאכול בחול המועד, ויש לו צורך לעשות עבודות אלו כדי להתקיים, מותר לו לעשותם. בעל הבית, שמעסיק פועלים, מותר לו לעשות עבודות לאותם פועלים שצריכים את העבודה כדי להתפרנס בחול המועד.^[9]

הגדרה: אדם שאין לו מה לאכול בחול המועד הוא אדם שיש לו בית, כלים ומכשירים וכדומה, אולם אין לו כסף במה לקנות מצרכים לחג. משום שחז"ל לא חייבו את האדם למכור את כליו, מכשירים ורהיטים, בכדי לקנות את צרכי החג.

5) השוואה בין איסור מלאכות בחול המועד לבין איסורי שבות בשבת

הגדרה: איסור שבות בשבת הם העבודות שחז"ל אסרו מדרבנן לעשותן בשבת, משום שאינן לצורך השבת ויו"ט.

איסורי שבות בשבת ויו"ט	איסורי מלאכות בחול המועד
יש מלאכות קשות שחז"ל הקלו בהם לעשותם בשבת וביו"ט. [כגון: לפצח אגוזים]	יש מלאכות קשות שמותרות [כגון: בצירה, סחיטה וכדו']
יש מלאכות קלות מאוד, שחז"ל אסרו אותם. [כגון: לטלטל מוקצה]	יש מלאכות קלות שאסורות [כגון: לתקן אות בס"ת]

הכלל: אין להסיק בשום אחת מהמלאכות הללו, בין בחול המועד בין בשבת, על שום מלאכה אחרת, באם מותרת או אסורה, אלא כל מלאכה נקבעת רק ע"י חז"ל אם הותרה או נאסרה.

^[9] מועד קטן, דף י"ג ע"א.

6) מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן במלאכות האסורות בחול המועד [10]

הרמב"ן	הרמב"ם
פסק שכל המלאכות האסורות בחול המועד הן אסורות מדאורייתא [=מהתורה].	פסק שכל המלאכות האסורות בחול המועד, הן אסורות מדרבנן.
וכל המקורות ללימוד איסור המלאכות בחוה"מ הן לימוד מהתורה [=מדאורייתא], האוסרת במפורש לעבוד בחול המועד אלא שחז"ל קובעים מה אסור ומה מותר.	כל המקורות ללימוד איסור המלאכות בחוה"מ הם: אסמכתא בעלמא כלומר, לא לימוד מוחלט מפסוק או מקל וחומר, אלא רק הסמיכו, ומצאו סיוע לאיסור מדרבנן.
דעת בעל ספר החינוך היא כדעת הרמב"ן שהמלאכות האסורות בחול המועד הן אסורות מדאורייתא [=מהתורה].	

שאלות לחזרה

- (1) מהו יום טוב שני של גלויות, ומדוע קבעו אותו?
- (2) למה עדיין ממשיכים לחגוג שני ימים טובים בחו"ל, למרות שכבר נקבע לוח השנה וראש חודש?
- (3) הסבר את הבעיה הנוצרת מחגיגת יום שמיני של סוכות בחו"ל ושמיני חג עצרת בחו"ל.
- (4) אלו מצוות וברכות מותר לעשות ואלו אסורות ביום שמיני של סוכות ובשמיני חג עצרת בחו"ל?
- (5) הסבר בקיצור כיצד למד כל חכם: רב יאשיה, רבי יונתן, ורבי עקיבא, מהפסוקים שאסור לעשות מלאכות בחול המועד?
- (6) כתוב את הכלל לפיו קבעו חז"ל אלו מלאכות מותרות ואלו אסורות בחול המועד.
- (7) תן דוגמאות למלאכות שמותרות בחול המועד, ודוגמאות למלאכות שאסורות בחול המועד.
- (8) מדוע החמירו חז"ל באיסור כתיבה בחול המועד?
- (9) מהו איסור שבות בשבת ובחג, תן דוגמא אחת.
- (10) מהי המחלוקת בין הרמב"ם לבין הרמב"ן על איסור מלאכה בחול המועד? וכמו מי פסק בעל ספר החינוך?

[10] הרמב"ם, משנה תורה, ספר זמנים, הלכות שביתת יו"ט, פרק ז', הלכה א'.
רמב"ן בפירושו לתורה פרשת אמור [ויקרא כ"ג, ז'].

הפריש תרומה גדולה לכהן

(מצוות עשה תק"ז - פרשת שופטים)

שְׁנַצְטוּיֵנוּ לְהַפְרִישׁ מִן הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיֵּצֶהָר תְּרוּמָה וְנָתַן אוֹתָהּ לַכֹּהֵן, וְהִיא הַנִּקְרָאת תְּרוּמָה גְדוֹלָה. וְעַל זֶה נֶאֱמַר (דברים י"ז, ז): "רִאשִׁית דְּגַנְךָ תִּירֹשְׁךָ וַיֵּצֶהָרְךָ וְגו' תִּתֵּן לוֹ". וְאָמְרוּ ו'ל' (מולין קל"ט, ס), כִּי מִדִּין הַתּוֹרָה אֵין לָהּ שְׁעוֹר, אֲלֵא אֶפְלוּ חֻשָּׁה אַחַת פּוֹטֶרֶת כָּרִי גְדוֹל, אֲבָל חֻכְמִים אָמְרוּ (מכילתא ד, ג) לְהַפְרִישׁ יוֹתֵר. וְאָמְרוּ: מִי שֵׁישׁ לוֹ עֵין בִּינוּנִית - מִפְּרִישׁ חֶלֶק אֶחָד מִחֻמְשִׁים. וְסִמְכוּ הַדָּבָר עַל לְשׁוֹן 'תְּרוּמָה', כְּלוֹמַר: תְּרִי מִמָּאָה, דְּהֵינּוּ אֶחָד מִחֻמְשִׁים.

מִשְׁרָשֵׁי הַמִּצְוָה: לְפִי שֶׁהִדְגֵן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיֵּצֶהָר הֵן עֶקֶר מַחֲזִיתֵן שֶׁל בְּרִיּוֹת, וְהַעוֹלָם כֻּלּוֹ לְהַקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּא, עַל כֵּן רְאוּי לְאָדָם לְזַכֵּר אֶת בּוֹרְאוֹ עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בִּרְכוּ, וְשִׁפְרִישׁ קֶצֶת מִמֶּנּוּ לְשֵׁמוֹ בְּרוּךְ הוּא וְיִתְּנֵנוּ לְמִשְׁרָתֵינוּ, שֶׁהֵם הַכֹּהֲנִים הַעֲסוּקִים תָּמִיד בְּמִלְאֲכַת שָׁמַיִם, טָרִם יֵגַע בּוֹ יָד אָדָם וְיִהְיֶה מִמֶּנּוּ כָּלֵל. וּמִן הַיְסוּד הִזָּה אָמְרוּ ו'ל' שֶׁאֶפְלוּ חֻשָּׁה אַחַת פּוֹטֶרֶת אֶת הַכָּרִי, כִּי זְכִירַת הָאֲדָנוּת עַל הַדָּבָר אֵין הַפְּרִישׁ בֵּין רֵב לְמַעֲט. אֲמַנָּם רְבוּחֵינוּ ו'ל' הוֹסִיפוּ בְּדָבָר לְתַת בּוֹ שְׁעוֹר רְאוּי, כִּדִּי שִׁתְּעוֹרֵר לֵב הָאָדָם בְּעֵינֵי יוֹתֵר. כִּי בְהִיּוֹת הָאָדָם בְּעַל חֶמֶד, לֹא יִשִּׁית לְבוֹ עַל הַדָּבָר הַמוּעֵט כִּמוֹ עַל הַמְרַבָּה שִׁמְלָא עֵינָיו וְיַעֲדוּ עֲלָיו יוֹתֵר תְּנוּעוֹתָיו, כְּדָרְךָ טֹבֵעַ הָאָדָם וְהַרְגֵלוֹ שִׁשְׂמַח בְּמֵאֲכָל רֵב. וַיִּכְבֵּר כְּתַבְתִּי עוֹד בְּטַעַם מְנוֹחַ הַכֹּהֲנִים בְּסִדֵּר וַיִּקַּח קֶרֶח בְּמִצְוֹת מַעֲשֵׂו וּמַעֲשֵׂו מִן הַמַּעֲשֵׂו בְּסִימָן שַׁצ"א וְשַׁצ"ב (לפנינו: ט"ה וט"ו).

דִּינֵי הַמִּצְוָה: כַּגֹּוֹן מַה שֶׁנִּרְאָה בְּגִמְרָא, שֶׁעֶקֶר חַיִּיב הַתְּרוּמָה דְּאוֹרִיתָא וְכֵן הַמַּעֲשֵׂוֹת הוּא בְּדָגָן תִּירוֹשׁ וַיֵּצֶהָר לְכַד, לְפִי שֶׁהֵן עֶקֶר מַחֲזִיתֵן שֶׁל בְּרִיּוֹת, אֲבָל מִדְּבָרֵי סוּפְרִים חַיִּיב גַּם כֵּן כֹּל שֶׁהוּא אֲכָל אָדָם וְנִשְׁמַר וְגִדּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ. וְאֵף עַל כִּי שֶׁמִּצְוָנוּ בְּסִפְרֵי שֶׁסִּמְכוּ הַדָּבָר לְקַרְא - אֲסַמְכְתָא בְּעִלְמָא הוּא, וְכִמוֹ שֶׁכְּתַבְתִּי בְּסִדֵּר וַיִּקַּח קֶרֶח בְּמִצְוֹת מַעֲשֵׂו (מט"ה ט"ה). שֶׁאָמְרוּ שֵׁם: "רִאשִׁית דְּגַנְךָ" וְגוֹמֵר - מַה דָּגָן תִּירוֹשׁ וַיֵּצֶהָר מֵאֲכָל אָדָם וְגִדּוּלוֹ מִן הָאָרֶץ וַיֵּשׁ לוֹ בְּעֵלִים, שֶׁנֶּאֱמַר 'דְּגַנְךָ', אֵף כֹּל כִּיּוֹצָא בְּהֵן חַיִּיב בְּתְרוּמָה וּמַעֲשֵׂוֹת.

וְאָמְרוּ ו'ל', שֶׁהַפְּרִישֵׁינֵינוּ, אֵף עַל כִּי שֶׁאֵינָן מֵאֲכָל אָדָם, הוּאֵיל וְאוֹכְלֵין אוֹתָן בְּשָׁנֵי רַעֲבֹון - חַיִּבִין בְּתְרוּמָה וּמַעֲשֵׂוֹת. וְהַפָּאָה וְהַאֲזוּב וְהַקּוֹרְנִית שֶׁזֶרְעֵן תְּחַלָּה לְאָדָם - חַיִּבִין בְּמַעֲשֵׂו, וְכֵן כֹּל כִּיּוֹצָא בְּהֵן (מַעֲשֵׂוֹת ג, ט); זֶרְעֵן לְבִהֵמָה, אֵף עַל כִּי שֶׁנִּמְלָךְ וְחֻשָּׁב עֲלֵיהֶן לְאָדָם כֶּשֶׁהֵן מִחֻבְרִין - פְּטוּרִין, שֶׁמִּחְשַׁבְתָּ אָדָם בְּחַבּוּר אֵינָה כְּלוּם. עַלּוֹ מֵאֲלִיהֶן בְּחֻצָּר: אִם חֻצֵר הַמִּשְׁמֶרֶת פְּרוּתִיהָ הִיא - הָרִי אֵלּוֹ חַיִּבִין, שֶׁסִּתְּמֵן לְאָדָם; וְאִם אֵינָה מִשְׁמֶרֶת - פְּטוּרִין. זֶרְעוֹנֵי גֶנֶה שֶׁאֵינָן נֹאכְלִין, כַּגֹּוֹן זֶרַע לְפַת זֶרַע צִנּוֹן וְזֶרַע בְּצֵלִים וְכִיּוֹצָא בְּהֵן - פְּטוּרִין מִן הַתְּרוּמָה וּמִן הַמַּעֲשֵׂוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן מֵאֲכָל אָדָם (ט"ה ט"ו); אֲבָל הַקֶּצֶח חַיִּיב בְּתְרוּמָה וּמַעֲשֵׂוֹת (עוֹקֵץ ג, ו). זֶרַע שֶׁל תְּלַתֵן וְשֶׁל חֶרְדֵל וְשֶׁל פּוֹל הַלְבָן וְשֶׁל צֶלֶף וְשֶׁל קַפְרִסִין - פְּטוּרִין, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָן פְּרִי. בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים? שֶׁזֶרְעֵן לְזֶרַע; אֲבָל זֶרְעֵן לְיֶרֶק - הָרִי אֵלּוֹ חַיִּבִין. וְכֵן הָאֲבִיוֹנוּת שֶׁל צֶלֶף - חַיִּבִין, מִפְּנֵי שֶׁהֵן פְּרִי (מַעֲשֵׂוֹת ד, ו).

בסֵבֶר שֶׁזָרְעוּ לְזָרַע - פָּטוּר מִן הַתְרוּמָה וּמִן הַמַּעֲשָׂרוֹת; זָרְעוּ לְיִרְק - מִפְּרִישׁ תְּרוּמָה וּמַעֲשָׂרוֹת מִן הַיִּרְק וּמִן הַזֵּרַע. וְכֵן הַשֶּׁבֶת: זָרְעָה לְזָרַע - פָּטוּר, זָרְעָה לְיִרְק - מִתְעַשְׂרֶת זָרַע וְיִרְק (שם מ"ה). הַגֵּרְגִיר שֶׁזָרְעוּ לְזָרַע - מִתְעַשֵּׂר לְזָרַע וְלְיִרְק; שְׂאֵם לֶקַח הַיִּרְק לְאֶכְלוֹ - מִפְּרִישׁ מִמֶּנּוּ תְרוּמָה וּמַעֲשָׂרוֹת וְאַחַר כֵּן אוֹכְלֵי, וְכַשֵּׁיבֵשׁ וְיֹאסֵף הַזֵּרַע שָׁלוּ - מִפְּרִישׁ מִן הַזֵּרַע (ירושלמי טז).

וְכֵן מַעֲנֵן הַמִּצְוָה: מֵה שֶׁאָמְרוּ ז"ל (כ"ה יב, ב), שְׂאִין חַיִּיב תְרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת בְּפִרוֹת עַד שֶׁיָּבִיאוּ שְׁלִישׁ. וְכֵן מֵה שֶׁאָמְרוּ (סוטה מג, ג), שֶׁהֶלְקֵט וְהַשְׂכָּחָה וְהַפָּאָה וְהַעוֹלָלוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֵף עַל פִּי שֶׁהַעֲמִיד מֵהֵן כְּרִי בְּבֵית - פָּטוּרִין מִן הַתְרוּמָה וּמִן הַמַּעֲשָׂרוֹת. וְכֵן מֵה שֶׁאָמְרוּ, שְׂאִין תּוֹרְמִין הַתְרוּמָה לֹא בַמִּדָּה וְלֹא בַמִּנְיָן אֲלֵא בְּאֵמֶד (תרומות ט, ז), לְפִי שֶׁלֹּא נֹאמְרוּ בָּהּ בַּתּוֹרָה שְׁעוֹר; מֵה שְׂאִין בֵּן בְּמַעֲשָׂרוֹת. וְכִבְרַת כְּתִבְתִּי בְּרֵאשׁ הַמִּצְוָה, שְׁעִין יָפָה מִפְּרִישׁ אֶחָד מִחֲמִשִּׁים בְּאֵמֶד. וְלֹא יִתֵּן הַפִּרוֹת בְּסֵל וּבִקְפָּה שֶׁמִּדְּתָן יְדוּעָה, אֲבָל תּוֹרֵם בְּהֵן חֲצִין אוֹ שְׁלִישֵׁן (תרומות ט, ז). וְיִתֵּר לְתֵרֵם שֶׁלֹּא מִן הַמִּקְּף, וְאֵף עַל פִּי כֵן תְּלִמִּידֵי חֲכָמִים אֵין עוֹשִׂין כֵּן. [כֵּן] כְּתִב הַרְמַב"ם ז"ל (שם ט"ז לַעֲנִין תַּחֲמַת מַעֲשֵׂר). וְיִמָּה שֶׁאָמְרוּ (קידושין מט, ט), שְׁעוֹשֶׂה אָדָם שְׁלִיחַ יִשְׂרָאֵל לְהַפְרִישׁ תְּרוּמָה וּמַעֲשָׂרוֹת, שֶׁנֹּאמַר (נמלני יב, כח): "כֵּן תְּרִימוּ גַם אִתֶּם" - לְרַבּוֹת הַשְּׁלִיחַ שֶׁהוּא בֵּן בְּרִית כְּמוֹ כֵּן. וְעוֹד דִּינֵין רַבִּים בְּגִמְרָא מַעֲנֵן הַשְּׁלִיחוֹת. וְיִמָּה שֶׁאָמְרוּ (יבמות ט, ב), שֶׁהַתְרוּמָה נֹאכְלֶת לַפְּהִינִים, בֵּין גְּדוֹלִים בֵּין קְטָנִים, לְהֵם וּלְנִשְׁיָהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם הַכֹּנְעֲנִים וְאֶפְלוּ לְכַהֲמָתָן. וְעוֹד דִּינֵין רַבִּים בְּגִמְרָא עַל זֶה, כְּגוֹן אֲשֶׁה שְׁמִרְדָּה וְהַעֲבָד שְׁפָרַח (גיטין יב, ט), וְדִין גְּרוּשִׁין וְאֵרוֹסִין וְכֵמָה פִּיּוּצָא בְּהֵן (יבמות ט, ג). וְדִינֵי הַתְרוּמָה בְּעֵנִין בְּשׂוּלָה, שֶׁנִּתְּנוּ לָהּ שְׁעוֹר חֲכָמִים ז"ל בְּאֶחָד וְיִמָּה (תרומות ז, ז). וְיִתֵּר רַבִּי פְּרֻטָּיָה - בְּמַסְכַּת תְּרוּמוֹת, וּבְהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת מֵהַתְּלִמוֹד בְּפִזּוֹר קִצְתַּת מְדִינָה.

וְנוֹהֲגַת מִצְוֹת הַתְרוּמָה, גַּם מִצְוֹת הַמַּעֲשָׂרוֹת, מִן הַתּוֹרָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבְזִמְן שִׁישְׂרָאֵל שָׁם. וְכֵן כְּתִב הַרְמַב"ם ז"ל סוֹף פֶּרֶק רֵאשׁוֹן דְּהַלְכוֹת תְּרוּמוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: הַתְרוּמָה בְּזִמְן הַזֶּה, אֶפְלוּ בְּמִקּוֹם שֶׁחֲזִיקוּ עוֹלֵי בְּכָל וְאֶפְלוּ בִּימֵי עֲזָרָא, אֵינָה מִן הַתּוֹרָה אֲלֵא מִדְּבָרֵיהֶם; שְׂאִין לָךְ תְּרוּמָה שֶׁל תּוֹרָה אֲלֵא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבְזִמְן שֶׁהָיָה שָׁם כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֹּאמַר: "כִּי תָבִאוּ" - בִּיאַת כָּלְכֶם, כְּשֶׁהָיָה בִּירְשָׁה רֵאשׁוֹנָה וּכְמוֹ שֶׁהָיָה עֲתִידִים לְחֹזֵר בִּירְשָׁה שְׁלִישִׁית, וְלֹא כְּשֶׁהָיָה בִּירְשָׁה בִּימֵי עֲזָרָא שֶׁהָיְתָה בִּיאַת מְקַצְתְּכֶם, וְלִפְיִכֶךְ לֹא הָיְתָה מִן הַתּוֹרָה. וְכֵן הָדִין נִרְאָה לִי בְּמַעֲשָׂרוֹת, שְׂאִין חַיִּבִין בְּהֵן בְּזִמְן הַזֶּה אֲלֵא מִדְּבָרֵיהֶם כְּתְרוּמָה. עַד כָּאֵן. וְהַרְאֵב"ד ז"ל תִּפְשׁ עָלָיו בְּעֵנֵין זֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר אַבְרָהָם: לֹא כֹּהֵן לְהֶלְכָה יָפָה, דְּהָא קִימָא לֵן כְּרַבִּי יוֹחָנָן, דְּאָמְרִינָן בִּיבְמוֹת (פ"ב, ט): תְּרוּמָה בְּזִמְן הַזֶּה דְּאֵוֹרִיתָא. כְּלוּמַר, בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְהוּא עֲצָמוֹ נִרְאָה שֶׁכֵּן כְּתִב בְּתַחֲלַת הַסֵּפֶר. וְאִם אֵיתָא לָהּ מִלְתָּא, בְּחֻלָּה הוּא דְּאֵיתָא. עַד כָּאֵן.

וְעַתָּה, אִם הָאֵמַת כְּדָבְרֵי הַרְאֵב"ד ז"ל, יִהְיֶה לָנוּ לְחַשֵּׁב בְּכָלֵל מִצְוֹת הַנוֹהֲגוֹת עֲכָשׁוּ בְּאֶרֶץ מְדִאֹרִיתָא זֹאת הַמִּצְוָה, וְגַם שֶׁשָּׂה עוֹד שֶׁהֵם בְּעֵנֵין הַתְרוּמָה בְּסֵדֶר אָמַר, וְהֵן י"ד ט"ו י"ו י"ז י"ח י"ט מִן הַלְּאֹוִין (מלוות רעט-רפד),

ואחת שהיא בכסף תלוה לאו ה' (מטה עט), ושתיים שהן בסדר ויקח קרח: מצות מעשר ומעשר מן המעשר (מטות טז-טז). אבל אני דברי הרמב"ם ו"ל אשים בין עיני ומבורו אשאב, כי הוא סבת זה העסק של חשבון המצוות לי ולכל שבאו אחריו. ומכל מקום אין חולק בעולם שנוהגת מדרבנן אף בארץ שנער, מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל ורב ישראל הולכים ושבים שם. וגם התקינו שיהו נוהגין תרומות ומעשרות אף בארץ מצרים ובארץ בני עמון ומואב, מפני שהן סביבות ארץ ישראל.

וארץ ישראל האמורה בכל מקום הן ארצות שכבש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רב ישראל, וזהו שיקראו חכמים ו"ל כפוש רפים; אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שנתנו כבוד לעצמם וכבשו מקום אחד, ואפלו הוא תוך תחומי הארץ שנתנה לאברהם אבינו - אינו נקרא ארץ ישראל. והמקומות שחלק יהושע לשבטים, אף על פי שלא נכבשו כלם - דינן כדין ארץ ישראל, כדי שלא תהיה רבה ככבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושכבש ויכבש חלקו (רמב"ם תרומות ה, ג).

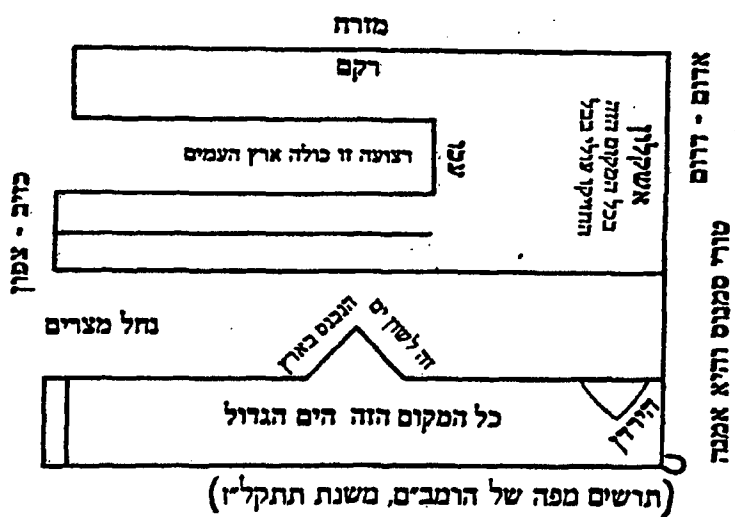
הארץ שכבש דוד, כגון ארם נהרים וארם צובה, כל יד פרת עד בקל, ודמשק ואחלב וחרן וכיוצא בהן, אף על פי שברשות בית דין הגדול כבשם - אינם בארץ ישראל לכל דבר, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ ולכלל ארץ ישראל לא באו. והם הנקראים בכל מקום סוריא. ויש דברים שדינם בארץ ישראל, ויש שדינם כחוצה לארץ, כמו שתמצא בגמרא במקומות בפזור. והשעם: מפני שכבש אותם קדם שיכבש כל ארץ ישראל. שאלו תפשו כל ארץ ישראל לגבולותיה תחלה ואחר כך כבשם - היו בארץ ישראל לכל דבר. ולענין תרומות ומעשרות ושביעית, אמרו חכמים שיהיו בארץ ישראל (טז ה"ג-ה). אבל מכל מקום בארץ הוא החיוב מן התורה בזמן שישראל שם, כמו שאמרנו לדעת הרמב"ם ו"ל, ובאותן מקומות - מדרבנן בכל זמן.

ואמרו ו"ל (טז ה"ט): כל מקום שהחזיקו בו ישראל כשעלו מגלות מצרים ונתקדש על ידן, מפיון שגלו גלות ראשון בטלה אותה קדשה, לפי שלא קדשה כי אם ככבוש בלבד לשעה; אבל כשעלו שנית מגלות בכל עם עזרא הסופר קדשה קדשה שניה לשעתה ולעתיד לבוא. פלומר, קדשה העומדת לעולם. אבל מכל מקום אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה שם לדעת הרמב"ם ו"ל אלא בזמן שישראל מושבים שם, וכמו שפכתתי בסמוך. ומקצת מקומות שהיו שם שהחזיקו בהם בתחלה עולי מצרים ולא החזיקו בהן בשניה עולי בכל - הניחום ולא קדשום; ומכל מקום לא פטרו אותם מתרומות ומעשרות, כדי שייסמכו עליהם עני עולם בשביעית.

(טז ה"ו) נמצא כל העולם פלו לענין מצוות התלויות בארץ נחלק לשלש מחלקות: ארץ ישראל וסוריא וחוצה לארץ. וארץ ישראל נחלקת לשני חלקים: כל מקום שהחזיקו בו עולי בכל - חלק אחד, והשאר שהחזיקו בו עולי מצרים

בלבד - חלק שני. וחוצה לארץ נחלקת גם כן לשני חלקים: ארץ מצרים ושנער ועמון ומואב - מצות תרומות ומעשרות בהן מדברי סופרים, ושאר כל הארצות - אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן כלל.

(ס"ה י"ז) ואי זו היא הארץ שהחזיקו בה עלי מצרים? מרקם, שהיא במזרח ארץ ישראל, עד הים הגדול; ומאשקלון, שהיא לדרום ארץ ישראל, עד עכו, שהיא בצפון. ומי שהיה מהלך מעכו לכזיב: כל הארץ שהיא על ימינו, שהיא במזרח הדרך - הרי היא בחזקת חוצה לארץ, טמאה משום ארץ העמים ופטורה ממעשר ושביעית, עד שיודע לה שאותו מקום הוא מארץ ישראל; וכל הארץ שעל שמאלו, שהוא מערב הדרך - הרי היא בחזקת ארץ ישראל, וטהורה משום ארץ העמים וחיבת במעשר ושביעית, עד שיודע לה שאותו המקום הוא חוצה לארץ. וכל ששופע מטרי אמנום ולפנים - הוא ארץ ישראל, מטורי אמנום ולחוץ - הוא חוצה לארץ. והנפין שבנים, רואין אותם כאלו חוט מתוח עליהם מטורי אמנום ועד נחל מצרים: מן החוט ולפנים - ארץ ישראל, מהחוט ולחוץ - חוצה לארץ. וזו היא צורתה:



עובר על זה ולא הוציא תרומה מדגן תירוש ויצהר שבארץ בזמן שישראל שם - בטל עשה זה. וענשו גדול מאד, שאוכל טבלים, וכבר פתבתי בסדר אמר אל הפהנים בלאו י"ט סימן ש"ה (לפנינו: רפד) ענש האוכל טבל. ובשאר פרות - בטל מצות עשה דרבנן; וכדעת קצת המפרשים, גם בשאר פרות יש בהן חיוב דאורייתא, וכמו שפתבנו (כמטה שנה). ובזמן הזה גם כן, מי שלא הפריש תרומה מפרות הארץ וכן מפרות סוריא וכן מפרות אותן מקומות שפתבנו שתיבין בתרומה מדרבנן, כגון מצרים ושנער ועמון ומואב - בטל עשה דרבנן. אבל בפרות שאר ארצות - אין בהם חיוב תרומות לעולם, לא דאורייתא ולא דרבנן.

א. מצוות עשה להפריש תרומה גדולה ולתת אותה לכהן

1. הגדרת המצווה

"שנצטוונו להפריש מן הדגן והתירוש והיצהר, תרומה, וניתן אותה לכהן, והיא הנקראת: "תרומה גדולה" ואמרו חז"ל כי מדין התורה אין לה שיעור, אלא אפילו חיטה אחת פוטרת כרי [=ערימה] גדול".

(ספר החינוך)

הסבר: מהתורה חייבים להפריש תרומה גדולה, כמות קטנה כלשהי ולתת אותה לכהן, רק:

- (1) מהדגן = 5 מיני תבואה [חטה, שעורה, כוסמת, שיפון ושיבולת שועל].
- (2) מהתירוש = יין.
- (3) יצהר = שמן זיתים.

2. המקור למצווה

"ועל זה נאמר: "ראשית דגן תירושך ויצהרך תתן לו

(לכהן)". [פרשת שופטים].

(ספר החינוך)

3. חז"ל קבעו שיעור [=כמות] לתרומה גדולה [1]

חז"ל חייבו להפריש שיעור [כמות] לתרומה גדולה: המפריש בעין בינונית יפריש 1/50 מהערימה. חז"ל נתנו רמז לכך במילה: "תרומה" = תרי ממאה, כלומר, 2 מ-100 השווה ל-1 מ-50.

ב. שורשי המצווה [טעם ויסודות המצווה]

(1) מדוע ציוותה התורה בתרומה גדולה דווקא מדגן תירוש ויצהר?

"לפי שהדגן והתירוש והיצהר הן עיקר מחייתן של בריות, והעולם כולו לקב"ה הוא, על כן ראוי לאדם לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו, ושיפריש קצת ממנו לשמו ברוך הוא ויתננו למשרתיו שהם הכהנים העסוקים תמיד במלאכת שמים, טרם יגע בו יד אדם וייהנה ממנו כלל".

(ספר החינוך)

שאלה: (1) מה הטעם בציוות הפרשת תרומה גדולה מדגן, יין ומנ? למה?

תשובה: (1) משום שהם

[1]

תרומות, פרק ד', משנה ג', חולין, דף קל"ז ע"ב.
ראה גם בפסוק: "תקח אחד אחוז מן החמישים... ונתתה ללוויים." (פרשת מטות)

שאלה: (2) כיצד אדם זוכר שהקב"ה הוא שנתן לו כוח בייחוד ומלון?

תשובה: (2) ע"י שהוא

שאלה: (3) מדוע צריך לתת את התרומה האדומה דווקא לכהנים ולא לצנייט?

תשובה: (3) משום שהכהנים

שאלה: (4) האם זה משנה אם מפרישים כמות קטנה או אדומה לפי הטעם הזה?

תשובה: (4) לא, משום

(2) מדוע אם כן קבצו חז"ל להפריש כמות [עצור] מסוימת?
תשובה:

"אמנם חז"ל הוסיפו בדבר לתת בו שעור ראוי, כדי שיתעורר לב האדם בעניין יותר, כי בהיות האדם בעל חומר, לא ישית אל ליבו על הדבר המועט כמו על המרובה שימלא עיניו, ויעידו עליו יותר תנועותיו, כדרך טבע האדם והרגלו, שישמח במאכל רב".^[2]
(ספר החינוך)

הסבר: הסיבה שחז"ל קבעו כמות מסוימת, ויותר גדולה ממה שהתורה ציוותה, היא:

האדם הינו גשמי ושבע רק מכמות גדולה של מזון, ואינו מחשיב כמויות קטנות של מזון. ההוכחה היא, שהאדם שמח רק כשיש הרבה אוכל, שזהו הטבע שלו המתבטא בתנועות שלו באכילה. לכן, כדי שליבו של האדם יתעורר ויתרגש מעשיית המצוות, ויתן דעתו להתגבר על החומריות שבו, חייבוהו חז"ל להפריש כמות יותר גדולה במצוות התרומה.

ג. מדיני המצווה

(1) חיוב תרומה ומעשרות מדאורייתא [=מהתורה] הינו רק בדגן, תירוש ויצהר, שהם עיקר המזון לאדם.

(2) מדרבנן חייבים תרומה ומעשרות על כל מה שצומח מן הארץ, וניתן לשמור אותו ונאכל ע"י בני האדם.

שאלה: מניין חז"ל דווקא פירות וירקות אלו חייבים בתרומה ומעשר?

[2] ראה גם בספר החינוך, מצוות מעשר ראשון, סי' שצ"ה; מצוות הלוויים לתת מעשר מן המעשר, סי' שצ"ו.

תשובה: חז"ל קיבלו זאת במסורת ממשה רבנו.

בנוסף לכך, ב-"ספרי"^[3] מצוייה אסמכתא מהפסוקים:
 "ראשית דגנך תירושך ויצהרך תתן לו". [פרשת שופטים]

אולם לימוד זה מהפסוק הינו אסמכתא, כעין הסתמכות, אבל לא לימוד מפורש מפסוק בתורה.^[2]

החייבים מהתורה	החייבים מדרבנן
כמו שדגן תירוש ויצהר [תבואה, יינות, שמן זית] הם:	כך כל שאר הפירות והירקות שהם:
(1) מאכל אדם,	(1) מאכל אדם,
(2) גידולם מן הארץ,	(2) גידולם מן הארץ,
(3) ויש להם בעלים,	(3) ויש להם בעלים,
ציוותה התורה להפריש מהם תרומות ומעשרות.	חייבו חז"ל להפריש מהם תרומות ומעשרות.

הערה: ההכרח שלפירות אלו יהיו להם בעלים לומדים מהמילה: "דגנך" = הדגן שלך, שהתבואה הזו יש לה בעל בית שגידל אותה.

(3) **הכרשינין** [סוג ירק למספוא לבהמות תרומות י"א, ט'] בדרך כלל בני האדם אינם אוכלים אותם, אולם מכיוון שכאשר יש רעב כן אוכלים אותם, חייבו מדרבנן להפריש מהן תרומה.

(4) **הפואה, האזוב והקורנית** [מיני איזוב הגדלים מעצמם מעשרות ג', ט'].
 (א) אם זרעו אותם כדי שבני אדם יאכלו אותם, חייבים בתרומה ומעשר מדרבנן.
 (ב) אם זרעו אותם עבור הבהמות, אפילו אם אדם יאכל מהם, פיטורים מתרומה ומעשר.
 (ג) אם גדלו מעצמם בגינה, אם הגינה שמורה, אז היא למאכל אדם, וחייב להפריש תרומה ומעשר.
 (ד) ואם גדלו מעצמם בגינה שאינה שמורה, פיטורים הם.

(5) **זרעוני גינה** זרעים שבאים מירקות שמגדלים בגינה, כגון: זרעי לפת, זרעי צנון, זרעי בצל, פיטורים מתרומה ומעשר, משום שאינם מאכל אדם. [מעשרות ה', ח']

(6) **זרעי הקצח** [צמח תבלין קינמון שחור עוקצין ג', ו'; ברכות מ.], חייבים בתרומה ומעשר, משום שהאדם אוכלם [בדרך כלל בלחם].

(7) **זרעי תלתן** [צמח ממשפחת הקטניות תרומות י" ה'], **זרעי חרדל**, זרעי פול לבן, זרעי **צלף** [צמח קוצני] ו**זרעי קפריסין** [נציני הפרחים של הצלף], אם זרע אותם בגינה כדי שיצמחו זרעים, פיטורים מתרומה ומעשר, משום שאינם פרי.
 אם זרע אותם כדי לאוכלם כירק, חייבים בתרומה ומעשר מדרבנן.

(8) **האבינות** [גרגירי פירות של הצלף מעשרות ד', ה'-ו'], חייבים בתרומה ומעשר מדרבנן, משום שהם פרי.

(9) **הכוסבר**, זרע גדה המוזכר בתורה מעשרות ג', ט'], אם זרע אותה בגינה כדי לקבל זרעים, פיטור מתרומה ומעשר.
 ואם זרע אותה לאוכלו כירק, חייב בתרומה ומעשר מהירק וגם מהזרע.

[3] "ספרי" ספר דרשות הלכתיות מתקופת התנאים.

10) השבת [צמח תבלין ריחני עם פרחים צהובים מעשרות ד' ה'], אם זרעו לקבל זרעים, פטור מתרומה ומעשר, ואם זרעו כדי לאוכלו ירק, חייב בתרומה ומעשר בירק וגם בזרעים. [4]

11) הגרגר [מין חרדל לבן מעשרות ד', ה'], אם זרע אותו כדי לקבל יכול של זרעים, חייב להפריש תרומה ומעשר גם מהזרעים וגם מהירק שלו. מהירק, מפריש תרומה ומעשר לפני אכילתו, ומהזרעים יפריש תרומה ומעשר רק לאחר שנתיבש הצמח ואסף את הזרעים שלו.

סיכום: תרומה גדולה מצמחים יוצאי דופן

פטור	חייב	
	בתרומה מדרבנן, משום שאוכלים אותם לפעמים	הכרשינין [סוג ירק לבהמות]
פטור מתרומה: אם זרעו אותם לבהמות, או אם גדלו בגינה שאינה שמורה.	בתרומה מדרבנן אם זרע אותם למאכל אדם, או אם גדלו מעצמם בגינה שמורה.	הפואה באזוב והקורנית [מיני איזוב]
פטורים לגמרי, משום שאינם מאכל אדם.		זרעי הגינה כגון, זרעי לפת, זרעי צנון, זרעי בצל.
	חייב בתרומה מדרבנן משום שהאדם אוכל אותם.	זרעי קצח צמח תבלין
הזרעים פטורים מתרומה, משום שאינם פרי.	חייבים בתרומה מדרבנן אם זרעם לאוכלם כירק.	זרעי תלתן זרעי חרדל זרעי פול לבן זרעי צלף זרעי קפריסין
	חייבים בתרומה מדרבנן משום שהן פירות.	האביונות [גרגירי הפרי של צמח הצלף]
פטור מתרומה אם זרע אותו לצורך הזרעים שלו.	חייב בתרומה מדרבנן אם זרע אותו כירק לאכילה.	כוסבר- [זרע גד]
פטור מתרומה אם זרע אותו לצורך הזרעים שלו.	חייב בתרומה אם זרע אותו כירק לאכילה.	השבת [צמח תבלין]
	חייב מדרבנן - מהירק שלו מפריש תרומה לפני האכילה. מהזרעים שלו מפריש תרומה לאחר שיתייבש.	הגרגר [סוג חרדל]

12) תרומה ומעשר מפרי העץ רק אם הפירות גדלו כדי 1/3 גודלם או יותר בעץ, חייבים בתרומה ומעשר, אבל פחות מכך לא חייבים. [5]

13) לקט, שכחה, פאה, עוללות של יהודי, **פטורים** מתרומה ומעשר, אפילו אם יש לו ערימה גדולה. [6]

לקט היא התבואה שעניי מלקט בשדה אחרי הקציר.
שכחה היא התבואה ששכחה בעל השדה אחרי הקציר והעניי אוספים אותה.

[4] ירושלמי, מעשרות ד', ה'.

[5] ראש השנה דף י"ב, ע"ב.

[6] סוטה, דף מ"ג ע"ב.

פאה היא חלק משדה התבואה שבעל השדה חייב להשאיר לעניים, והם לוקחים אותה.

עוללות הם גרגירי הענבים האחרונים בעצי הגפן שבעל הכרם חייב להשאיר לעניים, והם לוקחים אותם.

14 תרומה באומד תרומה מפרישים באומד, בהערכה, ולא לפי משקל או מניין של הייבול, משום שלתרומה אין שיעור מהתורה. ואסור לשים את הייבול בתוך סל או כלי של מדידה ומשקל כדי להפריש התרומה, אולם מותר לתרום מחצי או שליש הייבול, ואח"כ שוב לתרום מהשאר. ^[7]

15 מעשר במדה ובמניין מעשר מפרישים לפי משקל ומניין, לפי שלמעשר יש שיעור ^[1/10] מהתורה.

16 תרומה מהמוקף מותר לתרום שלא מן המוקף את התרומה. ^[8]
מוקף כלומר, שכל היבול בסל או בכלי אחד. שלא מן המוקף כלומר, שהיבול מפוזר.
 אבל תלמידי חכמים מפרישים תרומה רק מן המוקף.

17 מינוי שליח להפריש תרומה ומעשר יהודי יכול למנות יהודי אחר להיות שליח שלו להפריש תרומה ומעשר מהייבול שלו.
 זאת לומדים מהפסוק: "כן תרימו גם אתם" [פרשת קורח], לרבות [להוסיף] את השליח שהינו בן ברית כמוכם. ^[9]

18 מי אוכל את התרומה?
 כהנים מבוגרים, ילדי הכהנים [בנים ובנות], נשות הכהנים, העבדים הכנעניים [הגויים] של הכהנים, וגם לבהמות של הכהן מותר לו להאכילם את התרומה. ^[10]

19 אשת כהן שמרדה, עזבה את בעלה הכהן, והלכה לה, וכן עבד של כהן שברח, וכן אשה שנתגרשה מכהן אחרי האירוסין או אחרי הנשואין, יש להם דין מיוחד בעניין אכילת תרומה.

20 ביטול התרומה תרומה שנפלה בתוך ייבול או פירות אחרים, חז"ל קבעו שרק אם התרומה הינה מאית ^[1/100] או פחות מסך הכל אז היא מבוטלת, יותר ממאית אינה מתבטלת. ^[11]

ד. זמן ומקום המצווה של תרומה ומעשר

1 תרומה ומעשר חייבים מהתורה בארץ ישראל ורק בזמן שעם ישראל חי בארץ ישראל [עפ"י הרמב"ם].

[7] תרומות, פרק א', משנה ז'.

[8] הרמב"ם, משנה תורה, ספר זרעים, הלכות תרומות, פרק ג', הלכות ד', י"ז, ב'.

[9] קידושין, דף מ"א ע"ב.

[10] יבמות, דף ע' ע"א.

[11] תרומות, פרק ג', משנה ז'.

[12]

(2) מחלוקת הרמב"ם והראב"ד על זמן חיוב תרומה ומעשר
 [הראב"ד = הוא ר' אברהם בן דוד שחי לפני כ- 800 שנה בפרובנס, צרפת].

הזמן	הרמב"ם	הראב"ד
בית המקדש הראשון [לאחר חלוקת הארץ לשבטים בימי יהושע]	חייבים [מהתורה] להפריש תרומה ומעשר. משום שנתקיים הפסוק: "כי תבואו" ביאת כולכם.	חייבים מהתורה להפריש תרומה ומעשר.
בית המקדש השני [לאחר עליית עזרא ומקצת היהודים מבבל]	חייבים רק <u>מדרבנן</u> להפריש תרומה ומעשר, משום שלא התקיים בהם: "כי תבואו" ביאת כולכם, שרק חלק מעם ישראל עלו לארץ.	חייבים <u>מהתורה</u> להפריש תרומה משום שהלכה כר' יוחנן [13] שבזמן הזה חייבים בתרומה מדאורייתא.
בזמן הזה בימינו	חייבים רק <u>מדרבנן</u> כנ"ל.	חייבים <u>מהתורה</u> כנ"ל.
לעתיד לבוא כשכל עם ישראל יבואו לארץ ישראל.	חייבים <u>מהתורה</u> משום שיתקיים "כי תבואו" ביאת כולכם.	חייבים <u>מהתורה</u> .
		דין הפרשת חלה הוא שמחייב "ביאת כולכם", שרק כשכל עם ישראל בארץ ישראל חייבים מהתורה, ואם לא חייבים בחלה מדרבנן.

(3) דעת בעל ספר החינוך כדעת הרמב"ם

בעל ספר החינוך פוסק שהפרשת תרומה ומעשר כיום היא מדרבנן, כמו הרמב"ם.

ההוכחות של ספר החינוך נגד דעת הראב"ד הן:

(א) לפי הראב"ד נצטרך למנות את מצוות הפרשת תרומה בארץ ישראל כיום מהתורה בכלל תרי"ג מצוות, ולכן, נצטרך גם להוסיף עוד 6 מצוות לא תעשה [=לאווין] ששייכות להפרשת תרומה [שבפרשת אמור] לתרי"ג מצוות. וגם צריך להוסיף את מצוות לא תעשה [שלא להקדים את מצוות תרומה ומעשר ולעשותם שלא כסדר כפי שנקבע בפרשת משפטים]. וגם נצטרך להוסיף עוד 2 מצוות עשה במצוות מעשר ומצוות מעשר מן המעשר [שבפרשת קורח].

לפי זה כל מנין תרי"ג המצוות צריך להשתנות לגמרי, ולכן ספר החינוך אומר, שמכיון שהוא כותב את תרי"ג המצוות לפי הרמב"ם, אין הוא יכול לקבל את דעת הראב"ד.

[12] הרמב"ם, משנה תורה, הלכות תרומות, פרק א', הלכה כ"ו, והראב"ד בהשגות.

[13] יבמות, דף פ"א ע"א.

[14] ספר החינוך, מצוות לא תעשה רע"ט רפ"ד, מצוות לא תעשה ע"ב, ומצוות עשה שצ"ה שצ"ו.

"אבל אני, דברי הרמב"ם ז"ל אשים בין עיני ומבורו אשאב כי הוא סיבת זה העסק של חשבון [תרי"ג] המצוות לי, ולכל שאו אחריו".
(ספר החינוך)

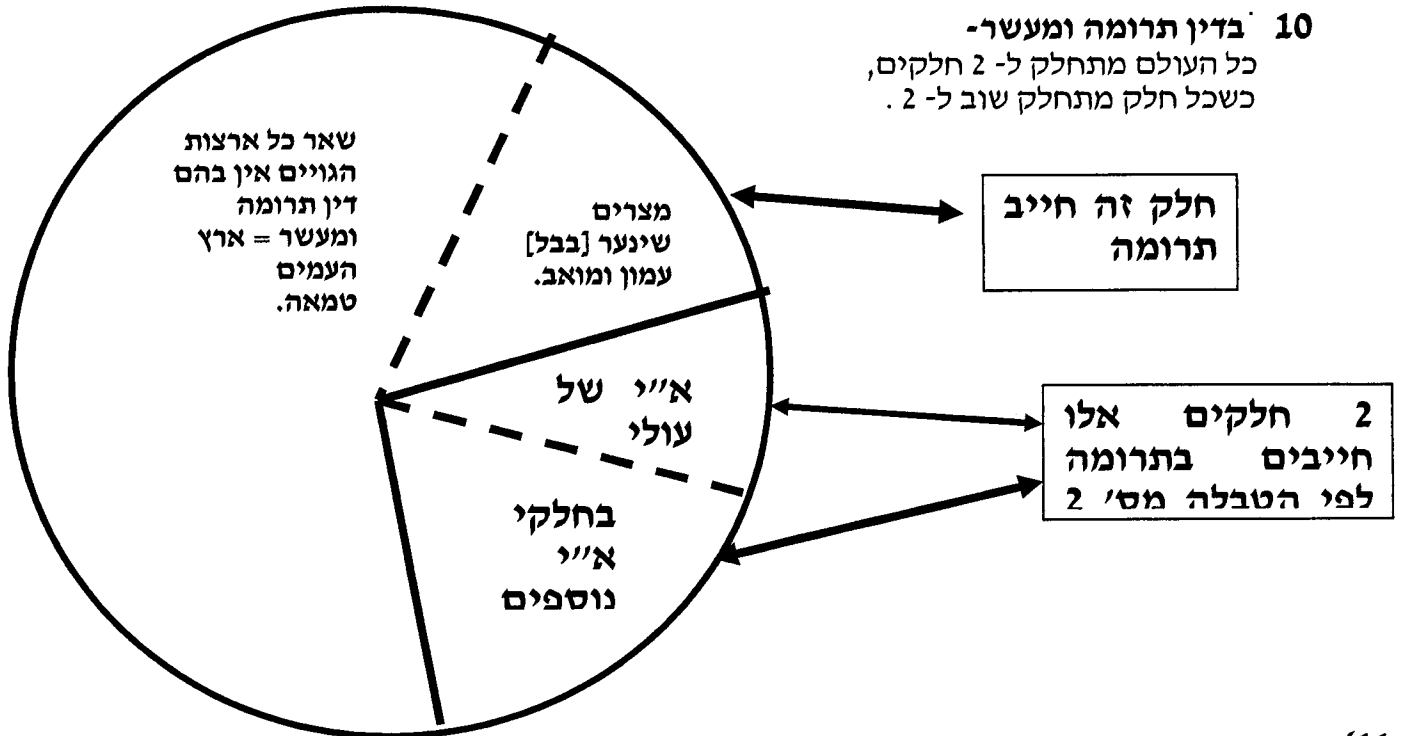
- (ב) רוב הפוסקים הולכים אחרי הרמב"ם במניין תרי"ג מצוות, לכן ספר החינוך צריך ללכת אחרי הרוב, ולא אחרי דעת המיעוט [של הראב"ד].
- (4) דין תרומה ומעשר בבבל - [=ארץ שינער] כולם מסכימים שחייבים בה תרומה ומעשר מדרבנן, משום שהינה קרובה לארץ ישראל, והרבה יהודים הולכים וחוזרים ממנה.
- (5) דין תרומה ומעשר במצרים, בארץ עמון ומואב חייבים בארצות אלו בתרומה ומעשר מדרבנן, משום שהן מסביב ובגבול ארץ ישראל.
- (6) גבולות ארץ ישראל שבתורה המחייבים תרומה ומעשר לפי הרמב"ם [15]
- "כיבוש רבים" חלקי אי"י שנכבשו ע"י מלך מישראל, או שופט או נביא, מרצונו של רוב עם ישראל, הם נחשבים כחלק מא"י.
- "כיבוש יחיד" אדם מישראל, או משפחה או שבט שכבשו חלקים מא"י, אפילו מהגבולות שהובטחו לאברהם אבינו, אינם נחשבים כחלק מא"י.
- "כיבוש יהושוע" כל מה שיהושוע כבש, ואפילו מה שהוא לא כבש, וכל מה שהוא חלק לשבטים נחשבים כחלק מא"י.
- "כיבושי דוד המלך" סוריא כל מה שכבש דוד המלך מחוץ לתחומי אי"י של השבטים, כגון, ארם נהריים, ארץ צובה, וכל מה שעל יד נהר פרת, ועד בבל, ודמשק ואחלב וחרן וכו', מצד אחד אינם נחשבים כא"י, ומצד שני אינם נחשבים כחז"ל, ולכן חז"ל קבעו להם דין מיוחד, וקראו להם סוריא.
- הסיבה: דוד המלך כבש את סוריא לפני שגמר לכבוש את אי"י כולה, לכן אינה נחשבת כא"י ואם היה כובש את כל אי"י קודם, ואח"כ את סוריא, היתה סוריא נהפכת לחלק מא"י.
- (7) דין סוריא [שכבש דוד המלך] בתרומה ומעשר, כל ארץ סוריא שכבש דוד המלך חייבים להפריש בה תרומה ומעשר מדרבנן, אפילו אז בזמן בית המקדש.
- (8) קדושת ארץ ישראל
- אי"י שכבשו עולי מצרים נתקדשה לשעתה ולזמנם, ולאחר שגלו לבבל נתבטלה קדושתה.
- אי"י שכבשו עולי בבל בימי עזרא נתקדשה בקדושה שנייה, שהייתה גם לשעתה וגם לעתיד לבוא, ולכן לא תבטל לעולם.
- באי"י של עולי בבל חייבים תרומה ומעשר מדרבנן, משום שלא נתקיימה ביאת כולם, ורק חלק מעם ישראל עלו עם עזרא לא"י. [כדעת הרמב"ם וספר החינוך]

[15]

הרמב"ם, משנה תורה, ספר זרעים, הלכות תרומות, פרק א', הלכות א'-ט'.

9 חלקי א"י שלא כבשו עולי בבל, אך נכבשו ע"י עולי מצרים, חייבים בתרומה ומעשר מדרבנן, כדי שהעניים יוכלו לאכול מהם בשנת השמיטה.

10 **בדין תרומה ומעשר-**
כל העולם מתחלק ל- 2 חלקים,
כשכל חלק מתחלק שוב ל- 2.



11 מפת ארץ ישראל של עולי מצרים לעניין תרומה ומעשר
ראה בתרשים שבדפי ספר החינוך לעיל, וגם במפה המצורפת להלן.

הגבול בדרום הארץ: מרקם [=פטרה שבארץ אדום] עד לים הגדול [=הים התיכון].
הגבול במערב: מאשקלון ועד עכו. [אולם ראה עוד בהמשך].
מעכו לכזיב כל הארץ שממזרח לדרך היא חו"ל, וטמאה כארץ העמים. ולכן פטורה ממעשר ותרומה, אולם אם יודע שאותו מקום הוא א"י, אזי תהיה חייבת. וכל הארץ שממערב לדרך היא מא"י וחייבת בתרומה ומעשר, אלא אם יודע שהיא לא מא"י ואז תהיה פטורה.

הגבול בצפון הארץ מטורי אמנום [בצפון סוריא] ופנימה לכיוון הארץ הוא מא"י, וכל מה שכלפי חוץ הוא מחו"ל.
האיים שבים [בים התיכון] מותחים קו דמיוני מטורי אמנום ועד נחל מצרים [שבצפון מזרח סיני], כל האיים שממזרח לקו הם חלק מא"י וחייבים בתרומה ומעשר, וכל האיים שממערב לו הם חו"ל.

12 העונש מי שלא קיים מצוות הפרשת תרומה מדגן תירוש ויצהר, בא"י בזמן שכל עם ישראל חי בה ביטל מצוות עשה ועונשו גדול מאוד, והרי הוא אוכל טבל [תבואה ופירות שלא הפרישו מהם תרומה עדיין] חייב מיתה בידי שמים.
העונש מי שאכל שאר הפירות בלא שהפריש תרומה מהם, ביטל מצווה מדרבנן, ולפי חלק מהפוסקים ביטל מצוות עשה מהתורה.

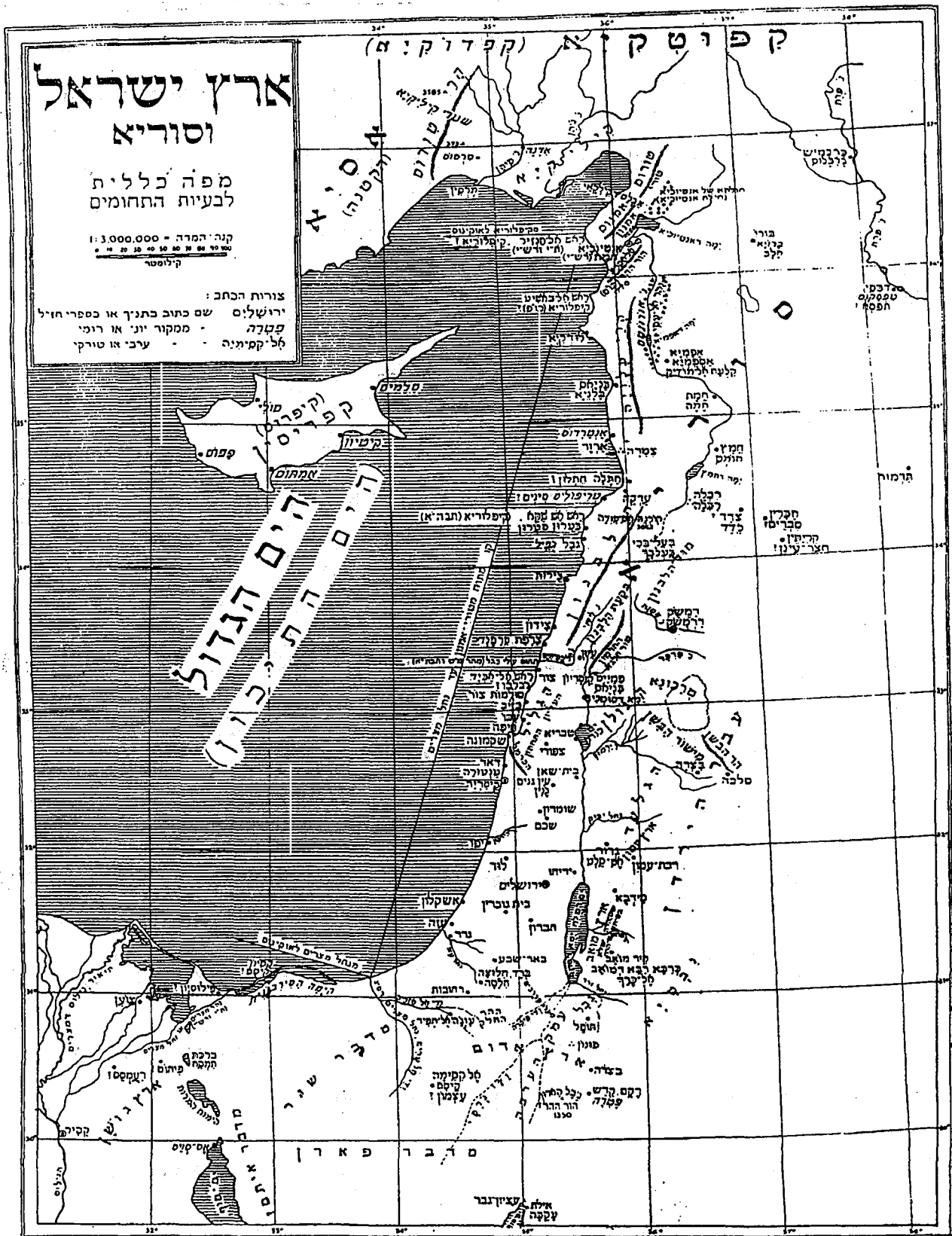
[16] ספר החינוך, שלא לאכול טבל, ס"י רפ"ד.
[17] ספר החינוך, מצוות מעשר ראשון, ס"י שצ"ה.

העונש כיום למי שאוכל פירות של איי בלא שהפרישו מהם תרומה ומעשר ביטל מצווה מדרבנן.

פירות מסוריא, בבל עמון ומואב ומצרים, מי שאכל מהם בלא שהפריש תרומה ומעשר ביטל מצווה מדרבנן.
שאר כל הארצות שבחז"ל, מותר לאכול מפירותיהם בלא להפריש תרומה ומעשר.

שאלות לחזרה

- (1) מהו שיעור התרומה מהתורה? ומה שיעור התרומה מדרבנן?
- (2) מה הטעם שנתן ספר החינוך למצוות התרומה מדגן יצהר ותירוש?
- (3) הסבר את המשפט: "כי בהיות האדם בעל חומר, לא ישית אל ליבו על הדבר המועט כמו על מרובה שימלא עיניו".
- (4) מהם הדרישות שחייבים להיות בצמח כדי שנצטרך להפריש ממנו תרומה ומעשר? הסבר במפורט.
- (5) תן 2 דוגמאות לזרעים שנזרעו למאכל אדם וחייבים בתרומה, ותן דוגמאות לזרעים שנזרעו למאכל בהמה ופטורים מתרומה.
- (6) מהי תרומה מהמוקף? ותרומה שלא מן המוקף? ומה דינם?
- (7) למי מותר לאכול בתרומה בנוסף על הכהנים?
- (8) הסבר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בדין חיוב תרומה בזמן הזה בימינו, ומדוע כל אחד פוסק אחרת?
- (9) כמו מי סובר בעל ספר החינוך במחלוקת הרמב"ם והראב"ד? ומהם הנימוקים שלו?
- (10) מה ההבדל בין "כיבוש רבים" ל"כיבוש יחיד" לגבי חיוב תרומה ומעשר?
- (11) מה הדין לגבי תרומה בארצות כסוריא, מצרים, עמון ומואב, ומדוע הדין כך?
- (12) מה פירוש נתקדשה לשעתה? ונתקדשה לשעתה ולעתיד לבוא, ומתי זה קרה?
- (13) מדוע חילק בעל ספר החינוך את כל העולם ל- 2 חלקים שהם 4?
- (14) לצורך איזה דין כתב ספר החינוך את הגבולות של איי בזמן עולי מצרים?
- (15) מה ההבדל בעונש במי שאינו מקיים מצוות תרומה בין כשכל עם ישראל חי בא"י [ביאת כולכם], לבין כמו היום שרק חלק מעם ישראל חי בא"י?



למקצוע מערב-דרום נמשך הקו במסלול לודי-אלי-עריש. זה מתאים לדעת הסוברים שגזל מצרים הוא דודי-אלי-עריש (עי' עמוד 17). להסוברים שגזל מצרים הוא הגילוס (עי' עמוד 18) — ובוותאם לדעה זו נרשמה במפת הורוע המורחית של הגילוס. כמקום שלדעת אנשי המדע נשחככה בזמן קדום אל הים, וכפי שמשערים היא "גילוס" — נמשך הקו עד שם. על מאבב שטירה בסיחן ושלא טירה — עי' עבר הירדן.

"טורי אמנון" נרשמו במפה במקום רוכסי הערים "טורוס אמנוס", ובוותאם לזה נרשם שם הקו המתוח מטורי אמנון עד גזל מצרים וכן התח המורה לאוקינוס. זה מתאים להדעה שבמקום זה הוא מקצוע צפון-מערב (עי' עמוד 17). להדעות שמקצוע צפון-מערב הוא יותר דרומי (עי' עמוד 18) נקראים "טורי אמנון" רוכסי הערים שבאותה סביבה, ושם הוא התחלת הקו המסמן את הגבול המערבי והחץ המכוון לאוקינוס.

(אנציקלופדיה תלמודית)